

Wandelroutes omgeving Hellendoorn

Henk Gerrits

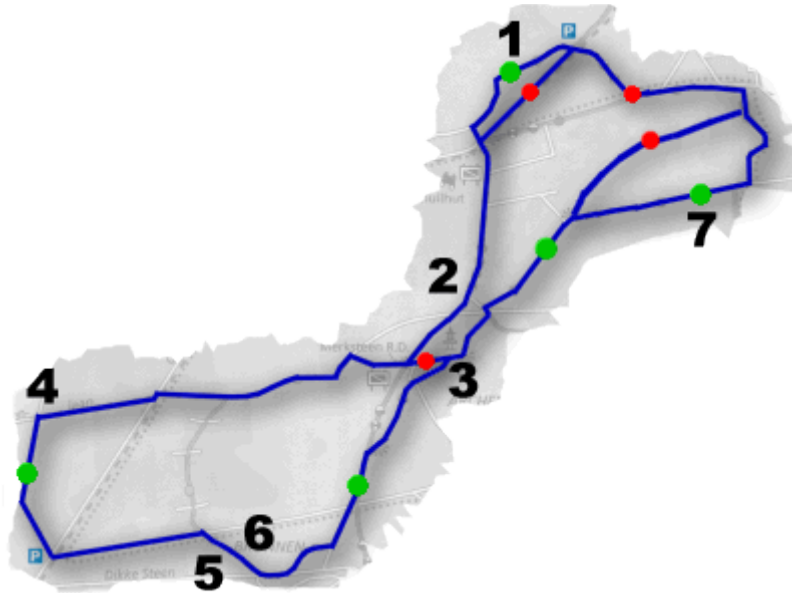
26-2-2011

Inhoudsopgave

Wandelen op de Archemerberg	2
Wandelen op de Lemelerberg	6
Hellendoornse-Berg-groen	8
Hellendoornse-Berg-blauw	15
Eelerberg geel	19
Eelerberg oranje	25
Eelerberg groen	30
Eelerberg paars	33
Dwalen over de Sallandse Heuvelrug, 15 km	38
De Noetselerbergwandeling	40
De Twilhaarwandeling.....	42
De Rietslenkwandeling.....	44
De Haarlerberg en Enkwandeling	46
Sprengenbergwandeling	49
Een wandeling door het Wierdense Veld (7 km)	53

Wandelen op de Archemerberg

Op de Archemerberg is het altijd mooi. De kraakheldere winterhemels garanderen u een schitterend uitzicht vanaf het hoogste punt, 76,5 meter boven de zeespiegel. Vogelaars moeten in de lente zeker de Archemerberg bezoeken. In het gebied komen meer dan 70 soorten vogels voor, waarvan een groot deel als broedvogel. Wilt u 's zomers op pad, dan raden wij u aan om of heel vroeg, of heel laat, te gaan wandelen. Het kan overdag heel druk op de Archemerberg zijn. Ga zeker ook eens naar de Archemerberg op een regenachtige herfstdag. De kale hellingen roepen bij ons in ieder geval herinneringen op aan vakanties in de Schotse Hooglanden.

Bij de Archemerberg zijn twee parkeerplaatsen aangelegd. De noordelijke parkeerplaats bereikt u vanaf de weg Ommen-Lemele. Waar deze weg de Regge passeert, kiest u de ventweg. Bij Nieuwe Brug slaat u de Damsholterweg in. Na enkele honderden meters gaat u linksaf een zandweg in, de Oude Raalterweg. Aan de rechterkant ligt de parkeerplaats. De zuidelijke parkeerplaats ligt aan de andere kant van deze Oude Raalterweg. Vanaf Lemelerveld houdt u de borden Lemelerberg aan. Aan de voet van de Lemelerberg gaat u niet richting Lemele, maar neemt u de zandweg, de Oude Raalterweg. De parkeerplaats ligt na enkele honderden meters aan uw linkerhand.

Op de Archemerberg zijn twee routes uitgezet. Een korte route, gemarkeerd met rode paaltjes van 3,5 km. De langere route is ongeveer 7 km. Deze route wordt aangegeven door groene paaltjes. De groene route beschrijft een 8. De lussen zijn afzonderlijk te lopen. De zuidelijke lus kunt u lopen vanaf de zuidelijke parkeerplaats. De noordelijke lus begint bij de andere parkeerplaats.

Het landijs

De Archemerberg is de noordelijkste uitloper van de Sallandse Heuvelrug. Dit uitgestrekte stuwwalcomplex is ontstaan in de voorlaatste ijstijd, de zogenaamde [Saale-ijstijd](#), ongeveer 200.000 jaar geleden. Grote gletsjers kwamen vanuit Scandinavië naar het zuiden. Als een grote bulldozer schoven deze reusachtige ijspakketten het zand en grind dat rivieren voor die tijd hier afgezet hadden, voor zich uit. Enkele ijstongen zochten de lager gelegen rivierdalen op en konden zo ver Nederland binnendringen. Aan de zijkanten vormden deze ijstongen langgerekte stuwwallen. De ijstong die het IJsseldal binnendrong, stuwde aan de oostkant de Sallandse Heuvelrug op. Aan de andere kant ontstond het stuwwalcomplex van de Veluwe.

1

Dekzand

Het gebied waar u nu doorheen wandelt, heet heel toepasselijk 't Zand. Een deel is nog steeds een stuifzandgebied. Het meeste zand dat in Salland aan de oppervlakte ligt, is dekzand. Dekzand is in de laatste ijstijd, de [Weichsel-ijstijd](#), ongeveer 50.000 jaar geleden, afgezet door de wind. Vandaar dat de wind ook nu er gemakkelijk vat op heeft. Tenminste, als er geen planten zijn die het zand vasthouden. Stuifzanden ontstonden vaak doordat er te veel schapen graasden op de heide of doordat de boeren te veel heideplaggen staken. Voor de boeren was deze grond waardeloos geworden. In onze ogen, honderden jaren later, zijn het waardevolle natuurgebieden.

2

Droge dalen

In het begin waren de stuwwallen heel wat hoger dan nu. Nadat het ijs verdwenen was, kregen de wind en het water vrij spel. Het eindresultaat ziet u nu: de toppen van de stuwwallen zijn afgeplat. Hier en daar zijn de flanken diep ingesneden. Dit zijn zogenaamde droge dalen. Tijdens de laatste ijstijd was de ondergrond bevroren. Water, regen- en smeltwater, kon niet de grond inzakken en stroomde over het oppervlak naar beneden. Doordat 's zomers de bovenste laag ontdooide, werd het zand en grind mee naar beneden genomen. De steil uitgeschuurde dalen zijn het resultaat.

3

Heide

Vanaf de top van de Archemerberg heeft u een goed uitzicht over Salland. Op het hoogste punt staat een R.D.-pijler. Deze steen is een vast punt van de rijkdriehoeksmeting. R.D. pijlers vindt u overal in Nederland, zo'n 20 tot 30 kilometer van elkaar. Op deze manier kon Nederland exact in kaart gebracht worden. De Archemerberg is een cultuurlandschap. De bossen zijn aangeplant en de heide die u overal om u heen ziet, wordt kunstmatig in stand gehouden. De eigenaar, Landschap Overijssel, laat op de Archemer- en de Lemelerberg een schaapskudde grazen. Dankzij de schapen blijft de heide overheersen. Vaak is begrazing alleen niet genoeg. Regelmatig moet de jonge opslag van bijvoorbeeld dennen, berken en krentenboompjes verwijderd worden.

4

Ontginnen

Aan de voet van de Archemerberg gaat de heide abrupt over in akkers en weilanden. Stel u voor: nog geen 100 jaar geleden was dit hele gebied, zover als u kunt kijken, ook heide. Door de introductie van de kunstmest hadden de boeren geen schapenmest meer nodig om de akkers vruchtbaar te maken. Geen schapen en dus ook geen heide meer. In een rap tempo werden de heidegebieden ontgonnen. De slechtste gronden, zoals de Archemerberg, werden overgeslagen.

5

Leemlaagjes

Het pad leidt u omhoog. Let goed op of u geen water over het pad naar beneden ziet stromen. In de helling bevindt zich een van de drie bronnen van de Archemer- en Lemelerberg. In het zand en grind van de stuwwal zitten af en toe leemlaagjes. Regenwater zakt door het losse materiaal naar beneden maar kan niet door de leemlaagjes heen sijpelen. Op plekken waar deze leemlaagjes aan het oppervlak komen, treedt ook het water uit. Een bron dus.

6

De Dikke Steen

Het pad voert u om de bron heen en vlak daar achter.....

De Dikke Steen. Een hele dikke steen, slechts voor een klein deel komt hij boven de grond uit. Het heeft eeuwen geduurd voordat deze steen zijn geheimen prijs gaf. Het lag voor de hand om te denken dat het een echte rots was. Echte rotsen, vast gesteente, en dat in Nederland. Helaas, na flink spitwerk bleek al snel dat het slechts een losse steen is. Toch leverde dit onderzoek een spannende anekdote op. Het verhaal wil dat tijdens het graafwerk een stem werd

gehoord. Een dreigende stem: De wereld zou vergaan als de steen vervoerd zou worden. Heeft men het zekere voor het onzekere genomen? De Dikke Steen is natuurlijk een zwerfsteen, één van de bewijzen dat er in Nederland landijs is geweest. Het landijs heeft deze stenen vanuit Scandinavië meegenomen. Dit is inderdaad wel een hele grote zwerfsteen. Hoe groot hij precies is, is niet bekend. Historische bronnen spreken over een grootste lengte van 22 voeten en een diepte onder de grond van 17 voeten. Voor Sallanders bestaat er trouwens geen twijfel: Dit is de grootste zwerfsteen van Nederland.

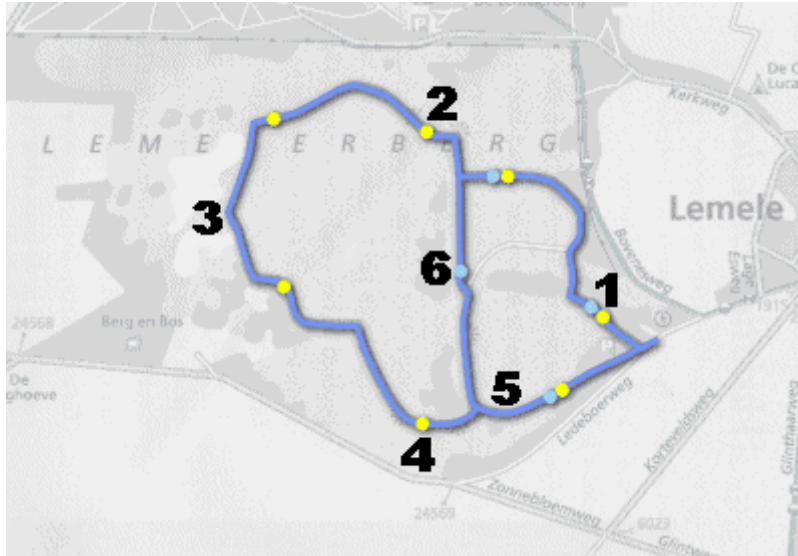
7

Drinkwater

In het bos ziet u af en toe waterputten. De Sallandse stuwwallen hebben een belangrijke functie in de drinkwatervoorziening van Oost-Nederland. Regenwater zakt gemakkelijk in het zand en grind naar beneden. Onderweg wordt het water op een natuurlijke manier gefilterd. Dit drinkwater heeft dan ook een prima kwaliteit.

Wandelen op de Lemelerberg

Op de Lemelerberg zijn twee wandelingen uitgezet. De kortste wandeling, 2 kilometer, is gemarkeerd met paaltjes met een blauwe band. De gele paaltjes geven de langere route van 3,5 kilometer aan. Het startpunt van de twee routes is aan de Ledeboerweg, bij een parkeerplaats. Vanaf Lemele is dit punt het gemakkelijkste te bereiken. Op het kruispunt in het centrum van Lemele slaat u af richting Lemelerveld. Ongeveer 200 meter daarna gaat u bij café Bergzicht rechtsaf de Ledeboerweg op. Na ongeveer 400 meter ligt aan de rechterkant de parkeerplaats.

De twee gemarkeerde rondwandelingen op de Lemelerberg laten u in korte tijd kennismaken met de karakteristieke elementen van het stuwwallandschap. Heidevelden, vrijstaande jeneverbesstruwelen, zandverstuivingen, vliegdennenopstanden en natuurlijk ook een aangeplant dennenbos.

1

Onderstaande beschrijving volgt de gele route, rechtsom.

Het eerste stuk van de wandeling loopt u door een eikenbos. Het pad gaat geleidelijk omhoog. Regenwater spoelt het losliggende zand gemakkelijk naar beneden. Overal in het pad zijn erosiegeultjes. De bovenste boomwortels zijn door het water blootgelegd.

2 Aan het begin van deze eeuw moet de

Lemelerberg nagenoeg kaal geweest zijn. De schaapskudden van de boeren uit de omgeving zorgden ervoor dat bomen geen kans kregen. Nu blijft de heide in stand door de kudde van Landschap Overijssel. Deze kudde telt ongeveer 400 schapen. Beurtelings grazen de schapen op de Lemeler- en de Archemerberg. Het hoogste punt van de Lemelerberg, 48 m boven NAP, is nu weer net zo kaal als 100 jaar geleden. Vanaf dit punt heeft u een schitterend uitzicht over de omgeving.

3

Zandverstuivingen

Als u de top gepasseerd bent, liggen aan uw linkerhand beneden in het dal, enkele zandverstuivingen. De verstuivingen zijn voor een deel vastgelegd door jeneverbessen. Wandelend door het mulle zand van het stuifzandterrein, kunt u goed zien hoe hardere lagen in de bodem meer weerstand bieden aan de wind. Deze lagen zijn ontstaan door inspoeling van humus en ijzerdeeltjes uit het bovenste deel van de bodem. Ze zijn gemakkelijk te herkennen aan de donkere kleur.

4

Na een wat saaier stuk door een aangeplant dennenbos, ziet u aan de rechterkant een steile afgrond. Hier werd vroeger zand en grind gewonnen. Op de Lemelerberg werd plaatselijk ook leem afgegraven. De herkomst van de naam Lemelerberg zal nu duidelijk zijn.

5

Jeneverbessen

De terugweg gaat over een vrij groot heideterrein met jeneverbessen. Dit gebied is duidelijk veel meer vergrast dan de heide aan het begin van de route. Intensieve begrazing en het verwijderen van de bomenopslag moeten er voor zorgen dat de heide weer gaat overheersen.

Jeneverbessen verjongen niet meer hadden wij wel eens gehoord. Een gesprek met de schaapsherder bracht duidelijkheid. De zaden van de jeneverbes ontkiemen alleen in voedselarme grond. Door verzuring en vergrassing is de grond te voedselrijk geworden. Voor de verspreiding van de bessen zorgden vooral de korhoenders. Het korhoen is, zoals bekend, op de Lemelerberg verdwenen. Het intensieve beheer werpt zijn vruchten af. Op zijn route over de Lemelerberg komt de schaapsherder steeds meer nieuwe jeneverbesstruiken tegen.

6

Een gouden tip: Midden op de Lemelerberg staat een blokhut van Landschap Overijssel. Leden van deze Stichting kunnen deze blokhut huren. Dus: Eerst lid worden en dan enkele dagen vakantievieren op de Lemelerberg.

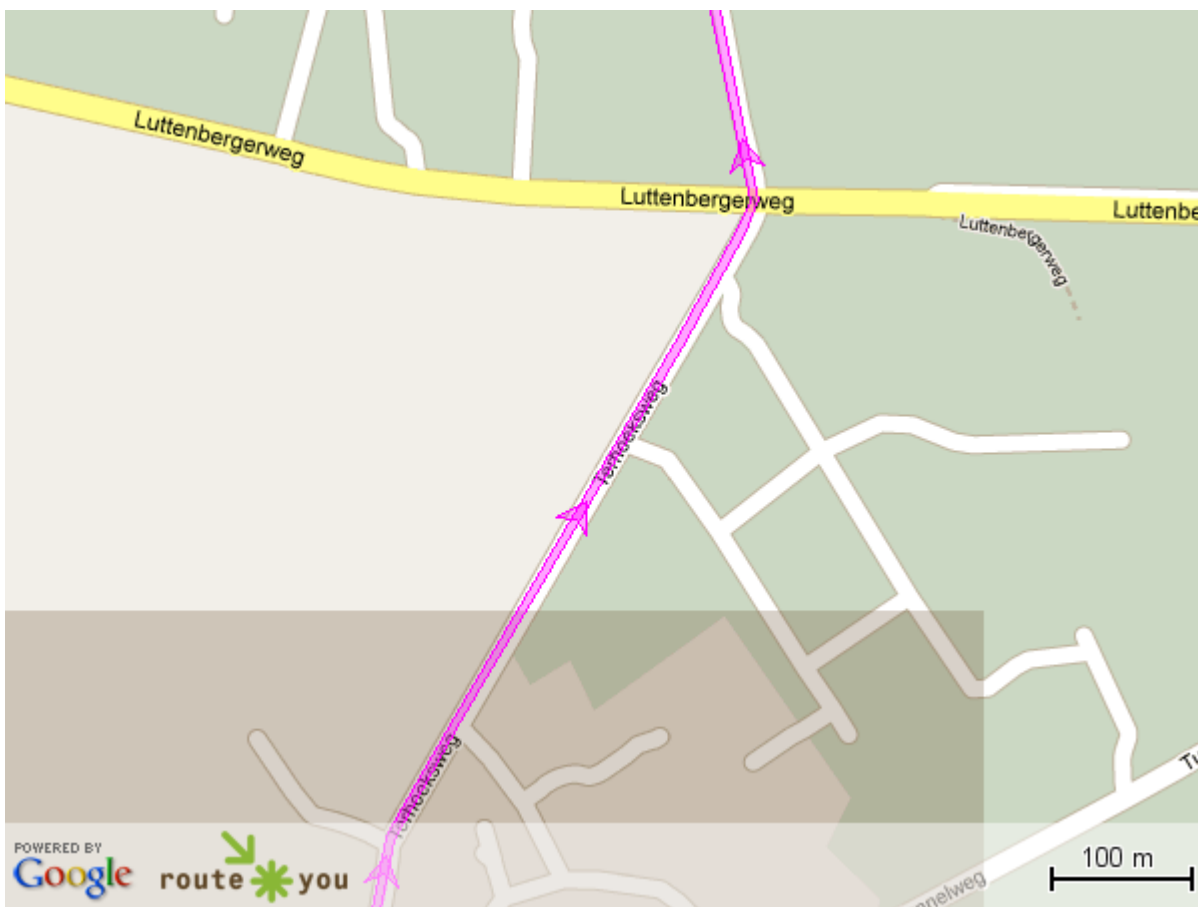
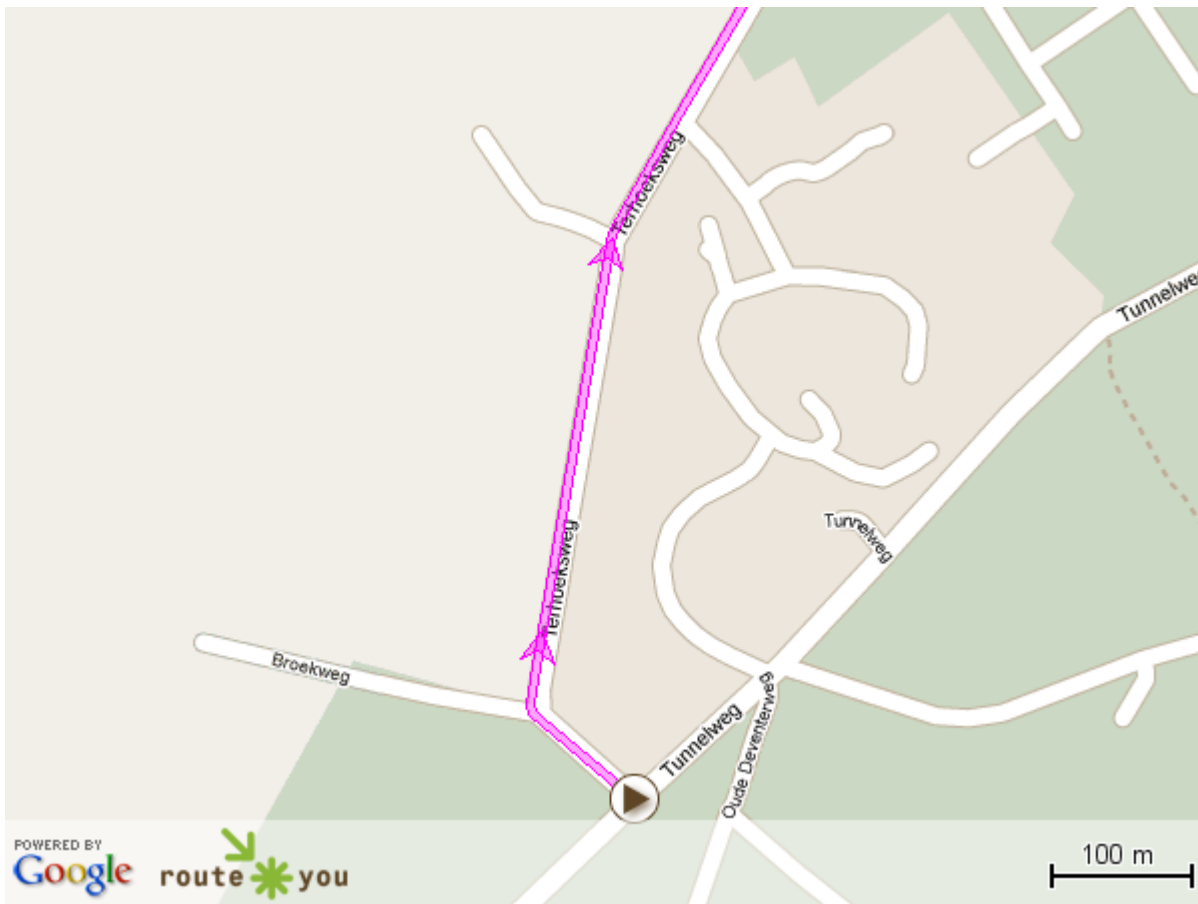

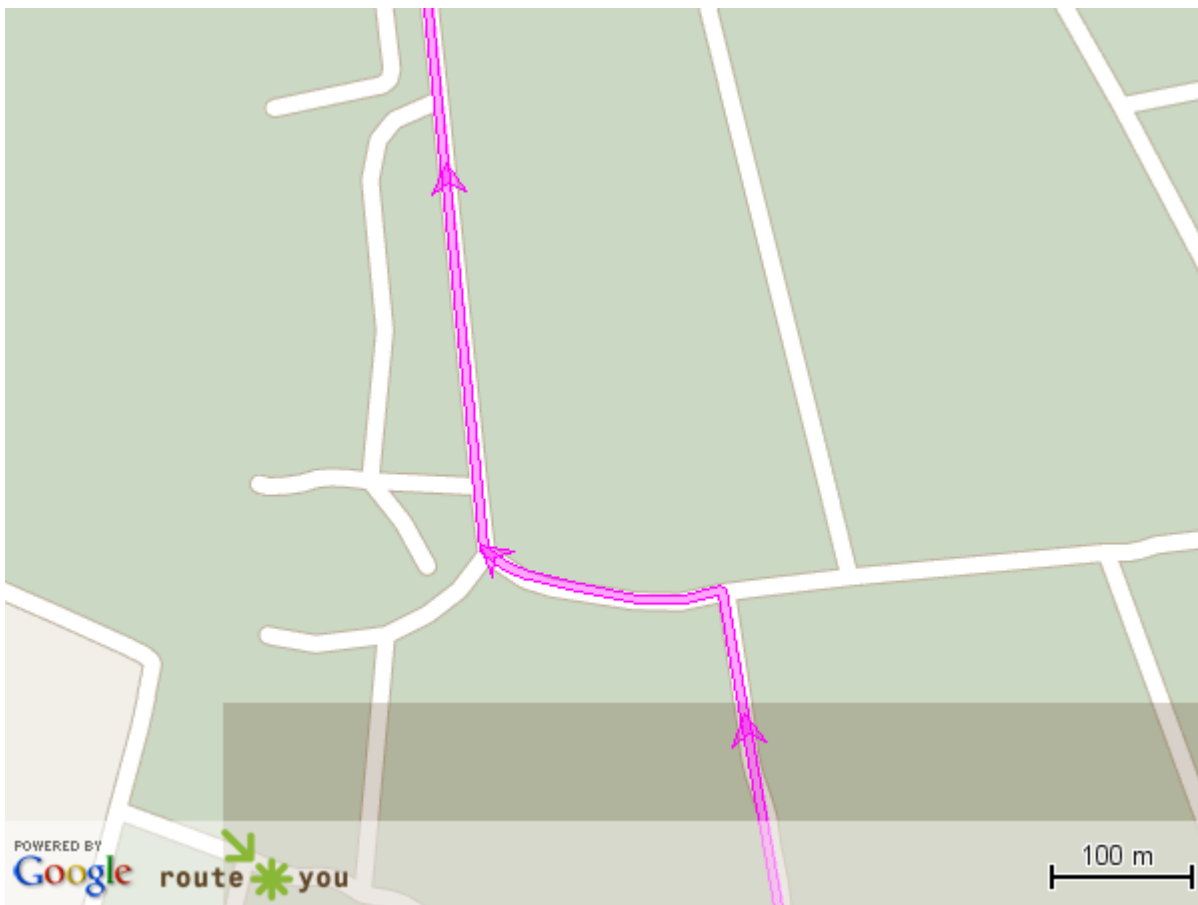
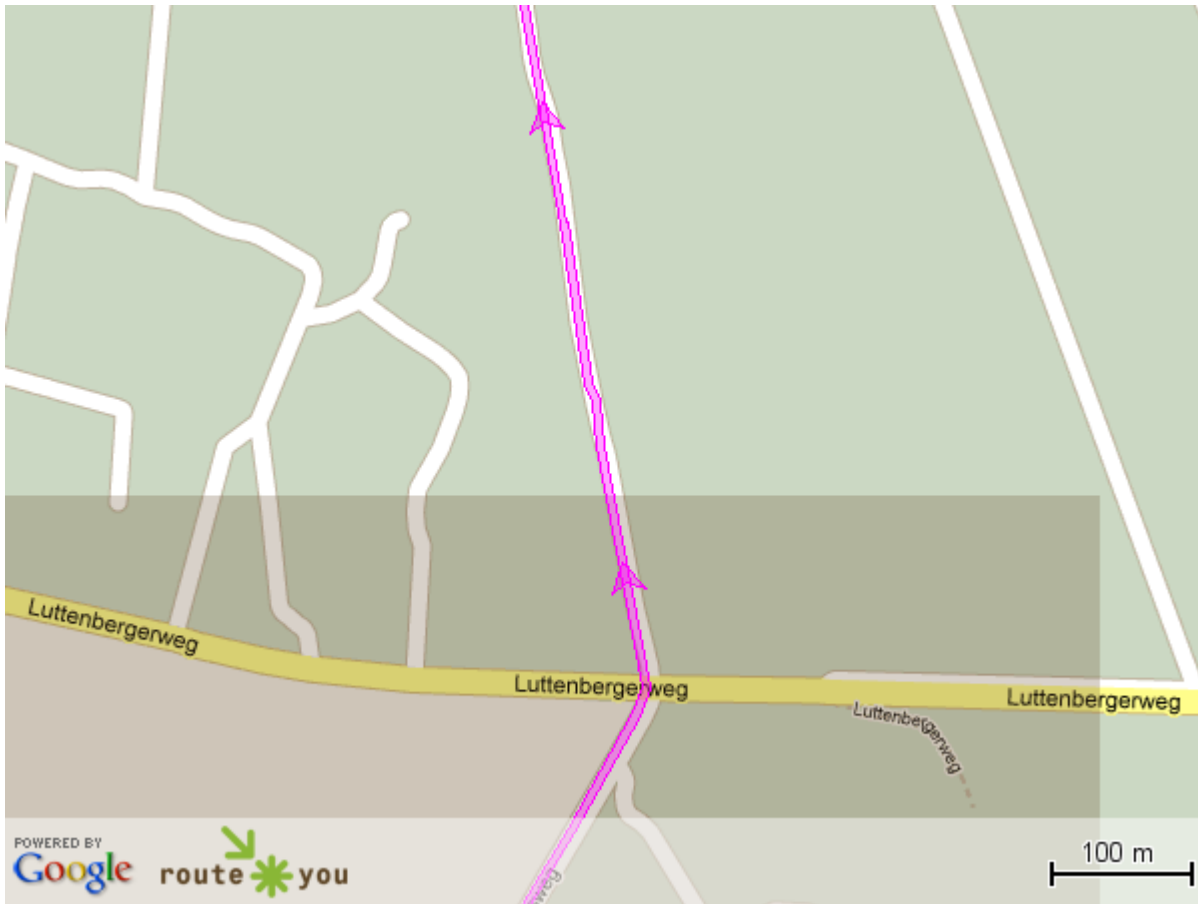
Hellendoornse-Berg-groen

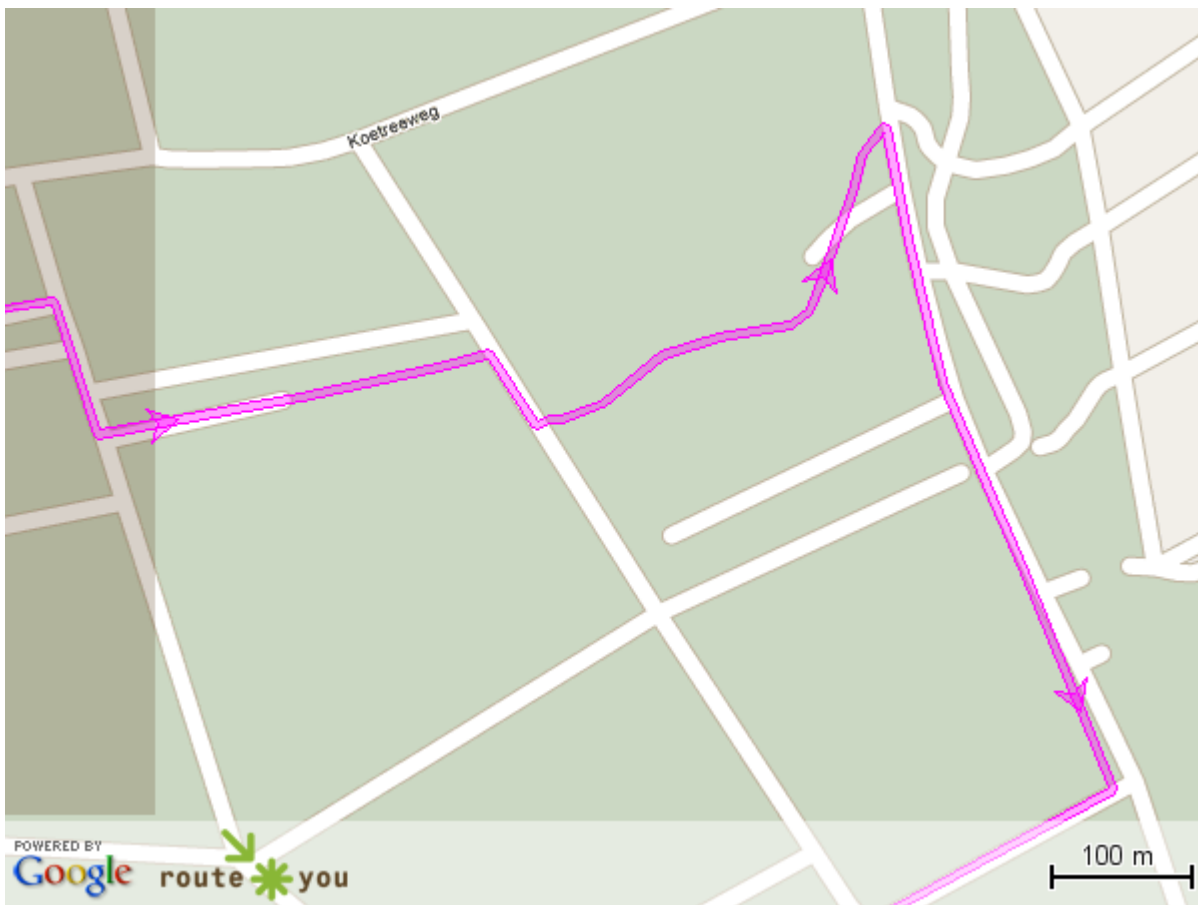
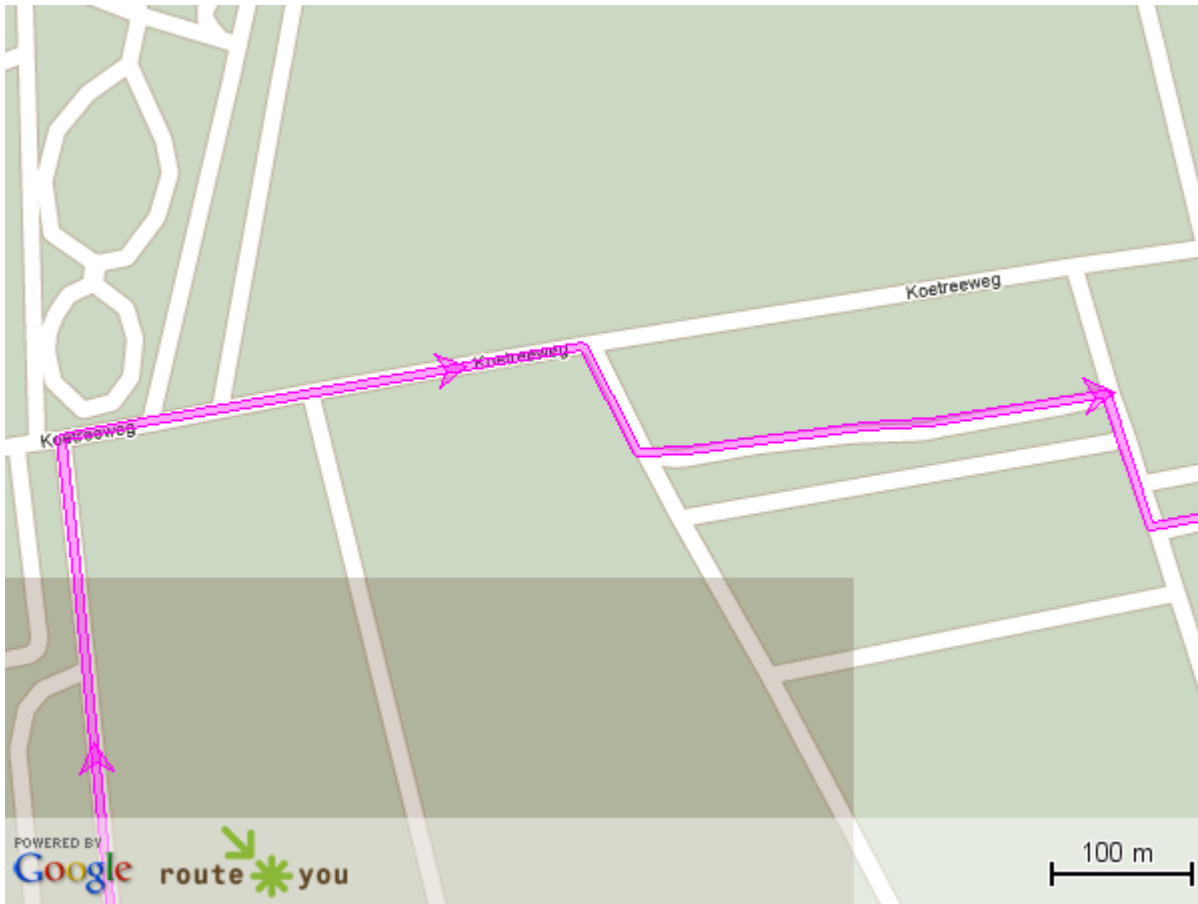
7.78 km

Wandelen door Twente

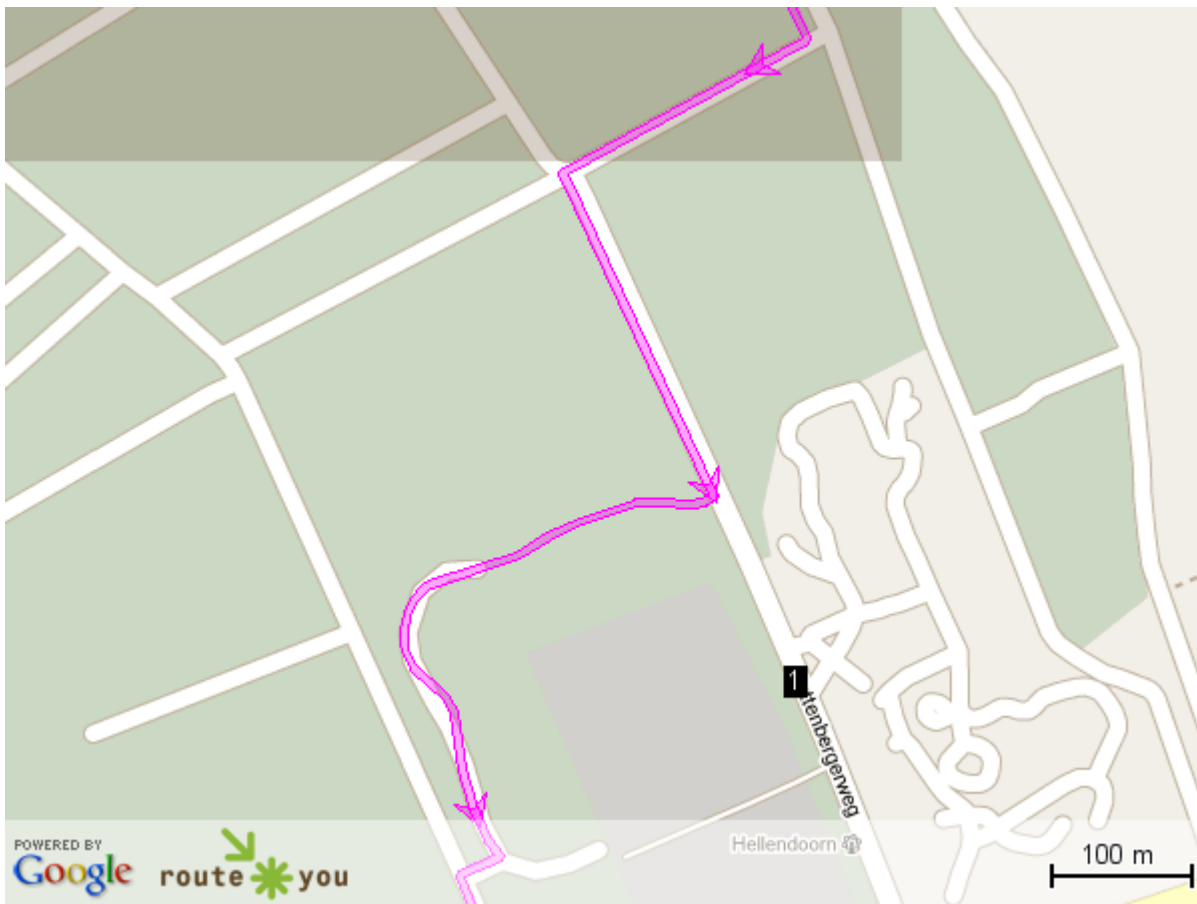

- 4.86 km

1 Avonturenpark Hellendoorn

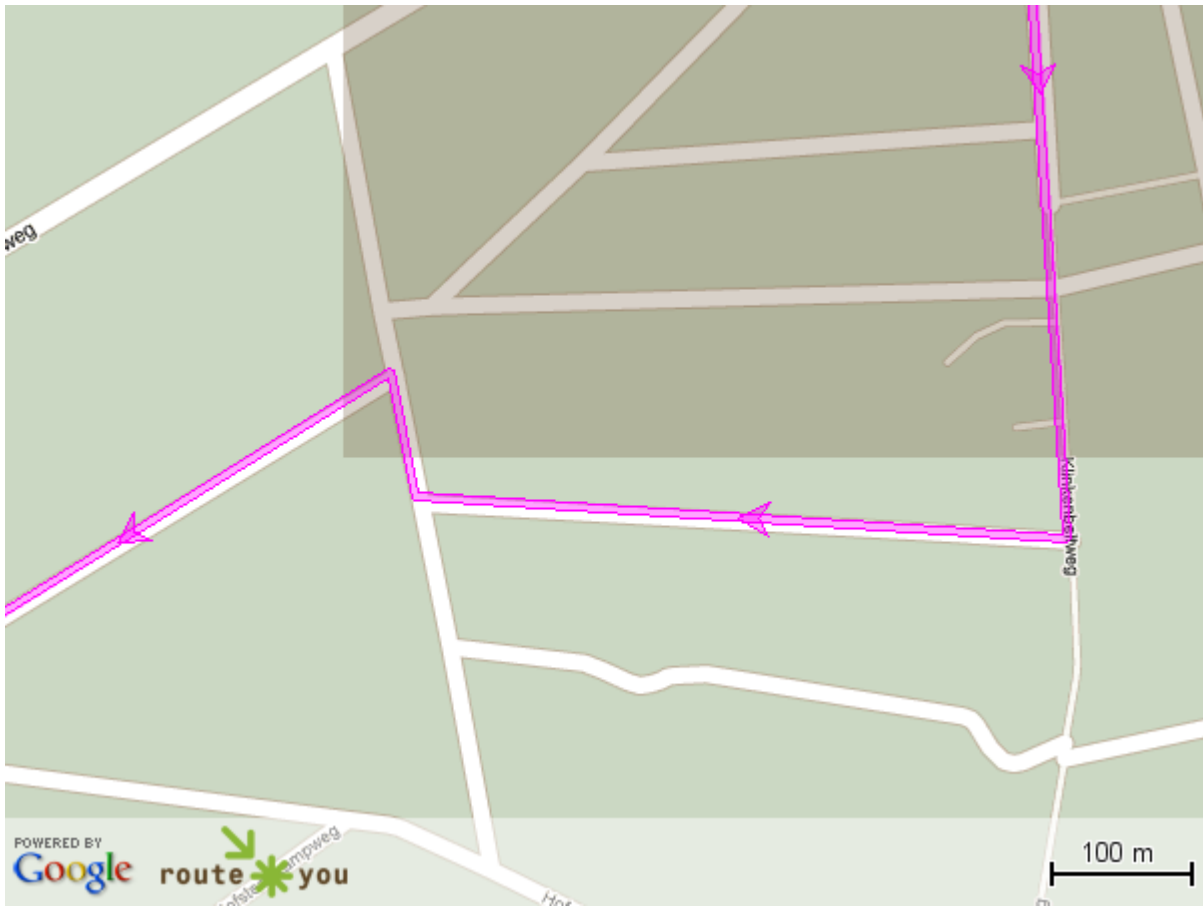
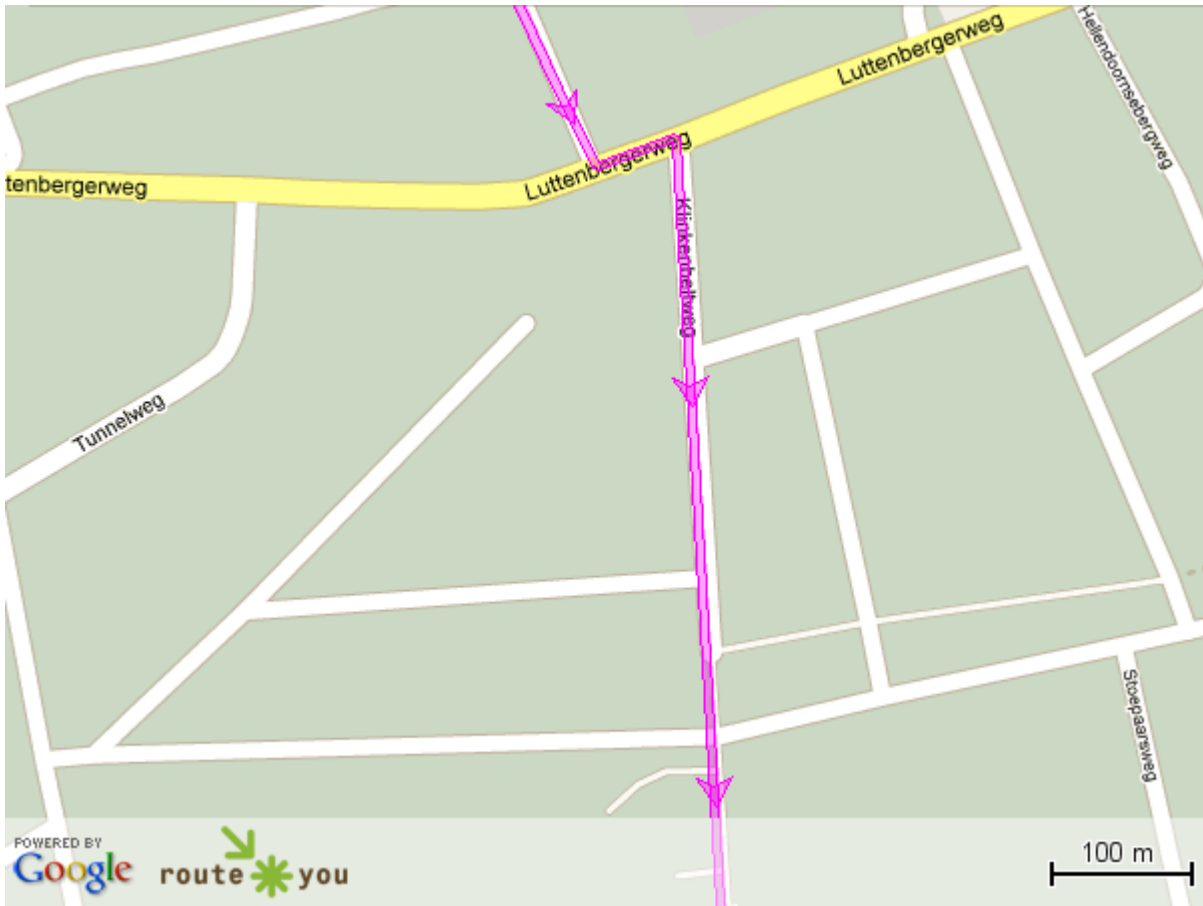

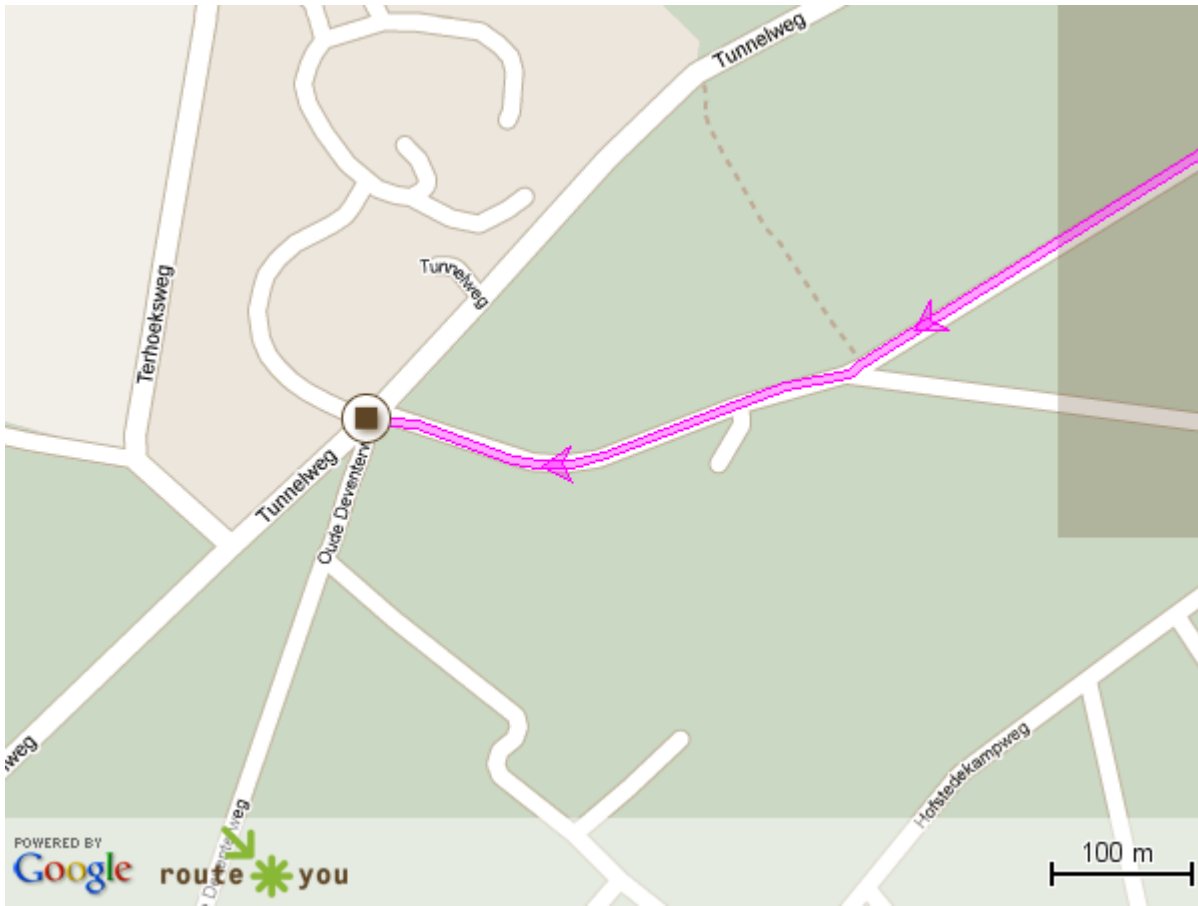
Avonturenpark Hellendoorn is een familiepark met ruim 30 attracties en shows; achtbanen, wildwaterbanen, een lasergame in de Discovery Club, zweefmolen Piraat Enterhaak en nog veel meer! Speciaal voor de kleine avonturiers is er Dreumesland. Openingstijden: Maart 21 t/m 24, 29 en 30. April 5,6,12,13,19,20 en 26 t/m 30. Mei 1 t/m 18, 20 t/m 25 en 27 t/m 31. Juni, juli, augustus dagelijks geopend. September open op zaterdag en zondag. Oktober 4,5 en 11 t/m 26.

Lutzenbergerweg 22
HELLENDOORN
tel.0900-1236555
www.hellendoorn.nl

Source : Twents Bureau voor Toerisme

Copyright : All rights reserved

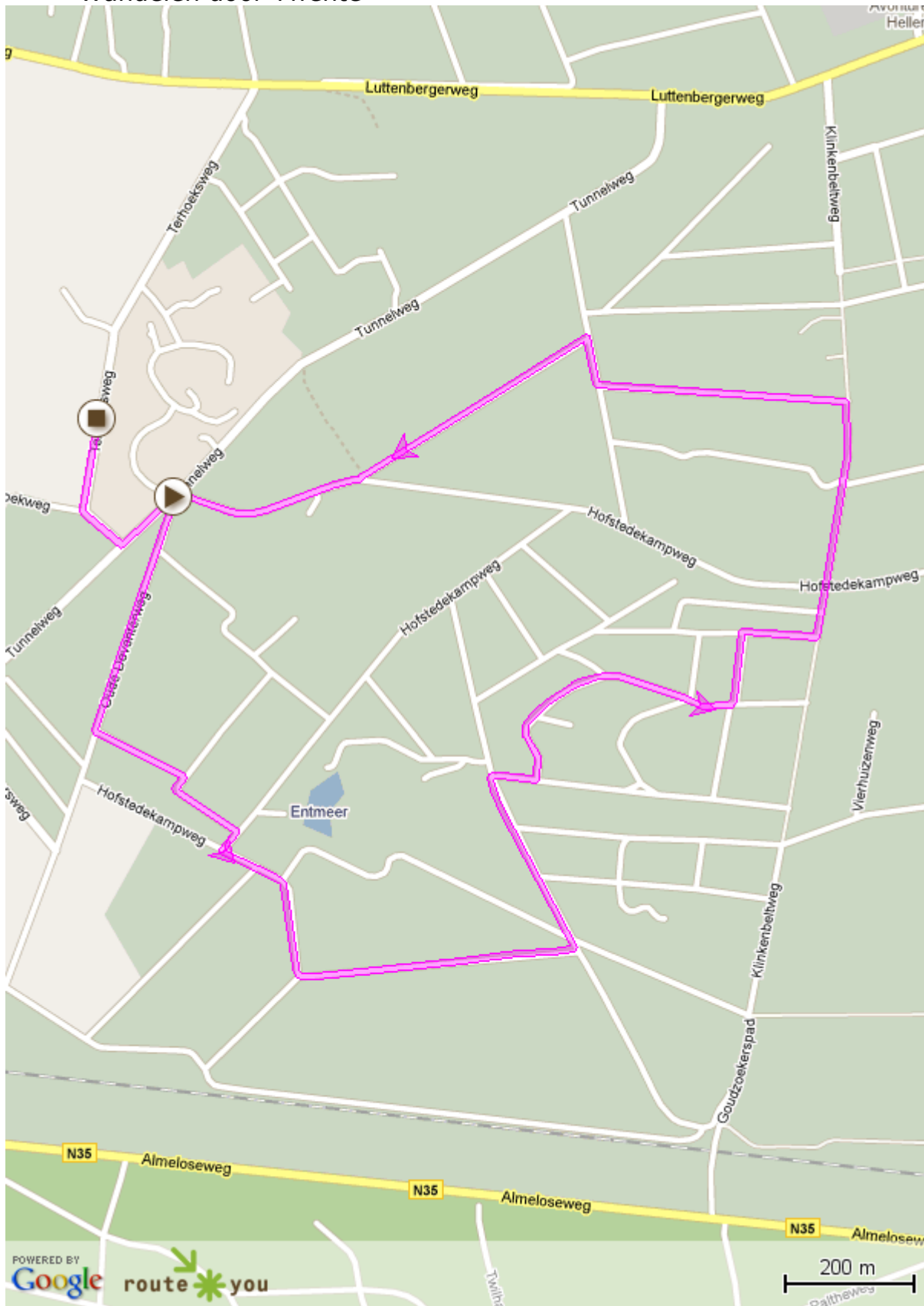

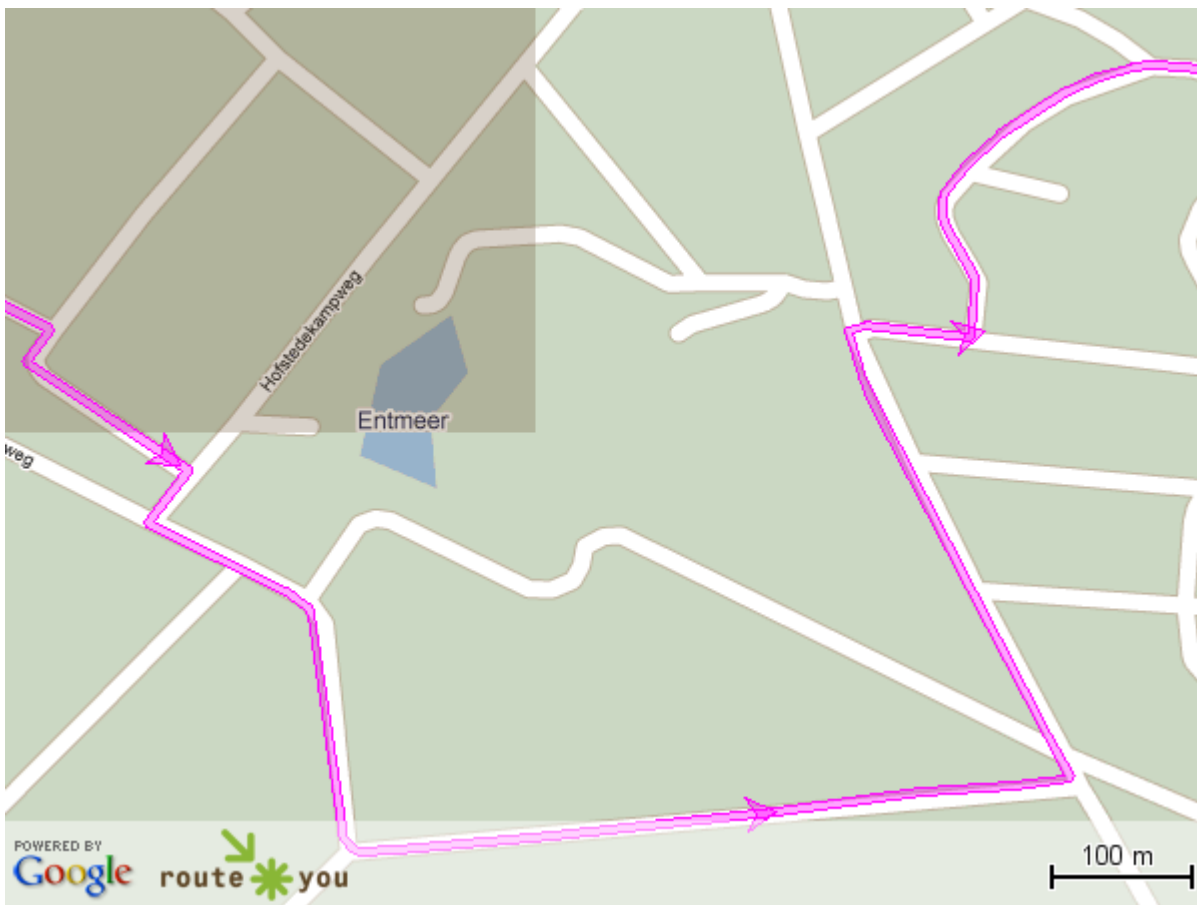
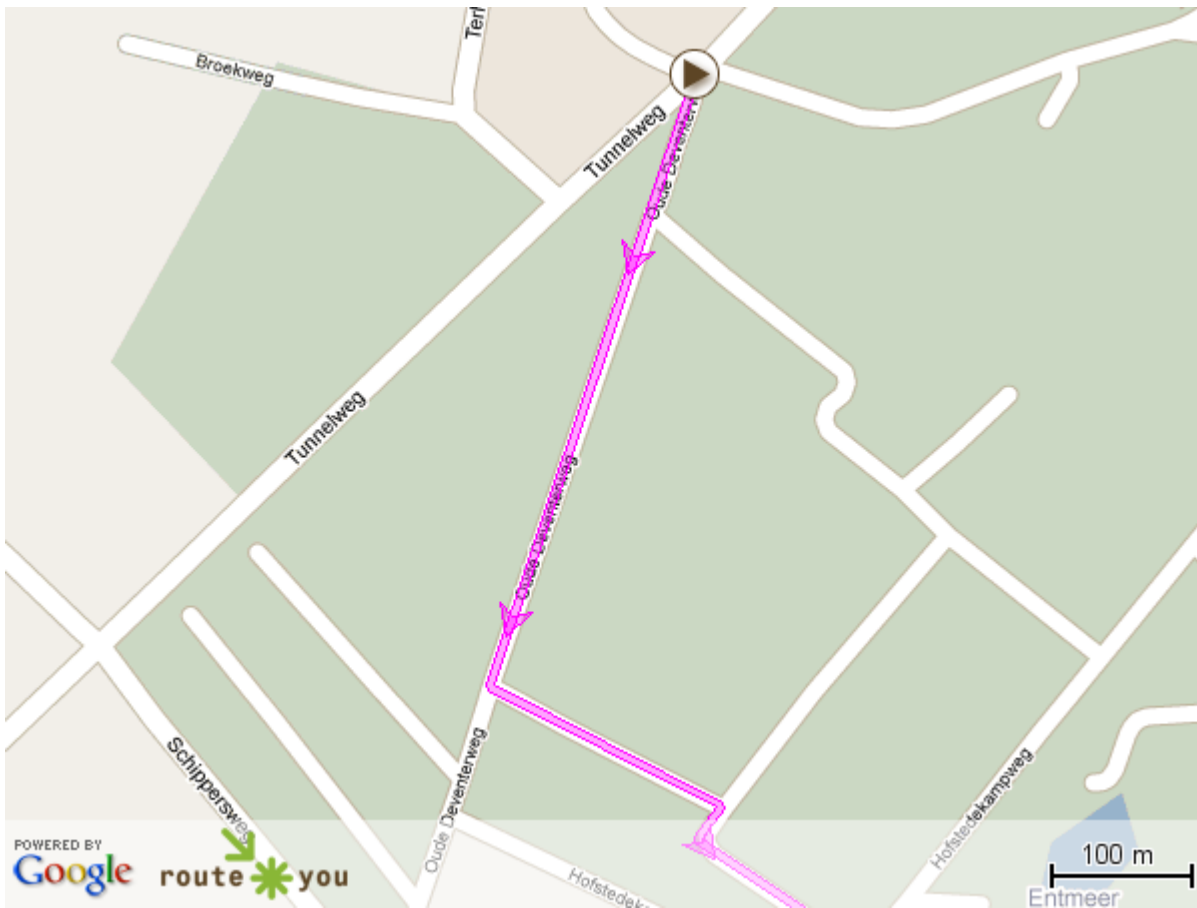
Hellendoornse-Berg-blauw

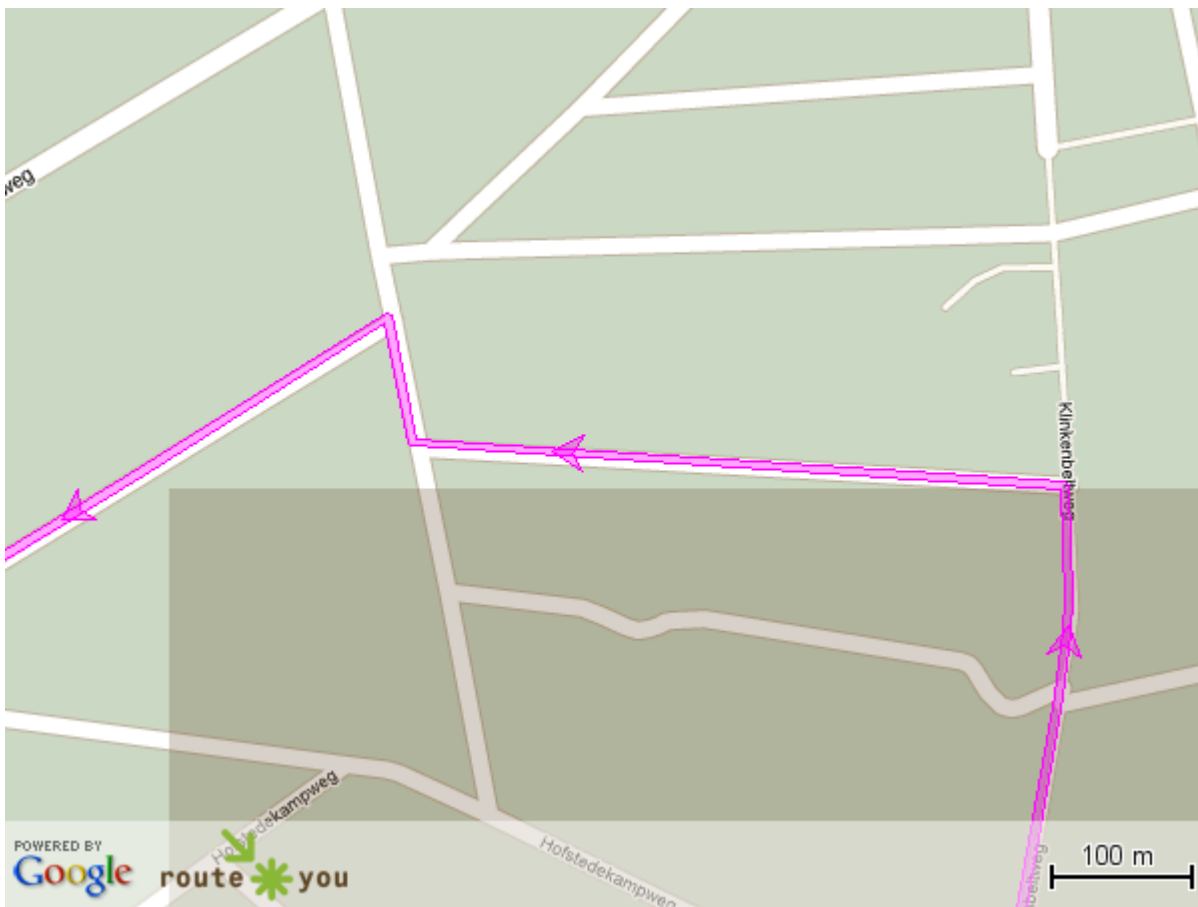
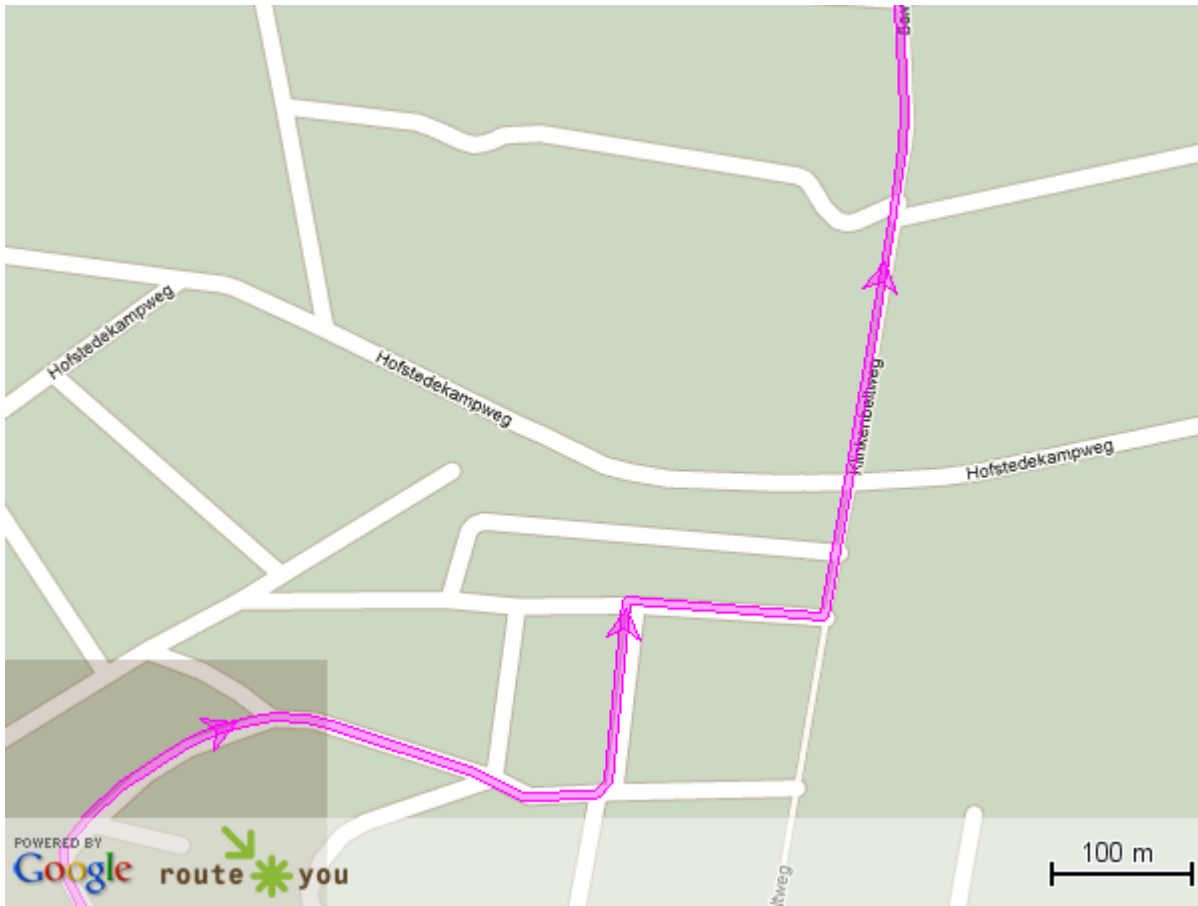
5.3 km

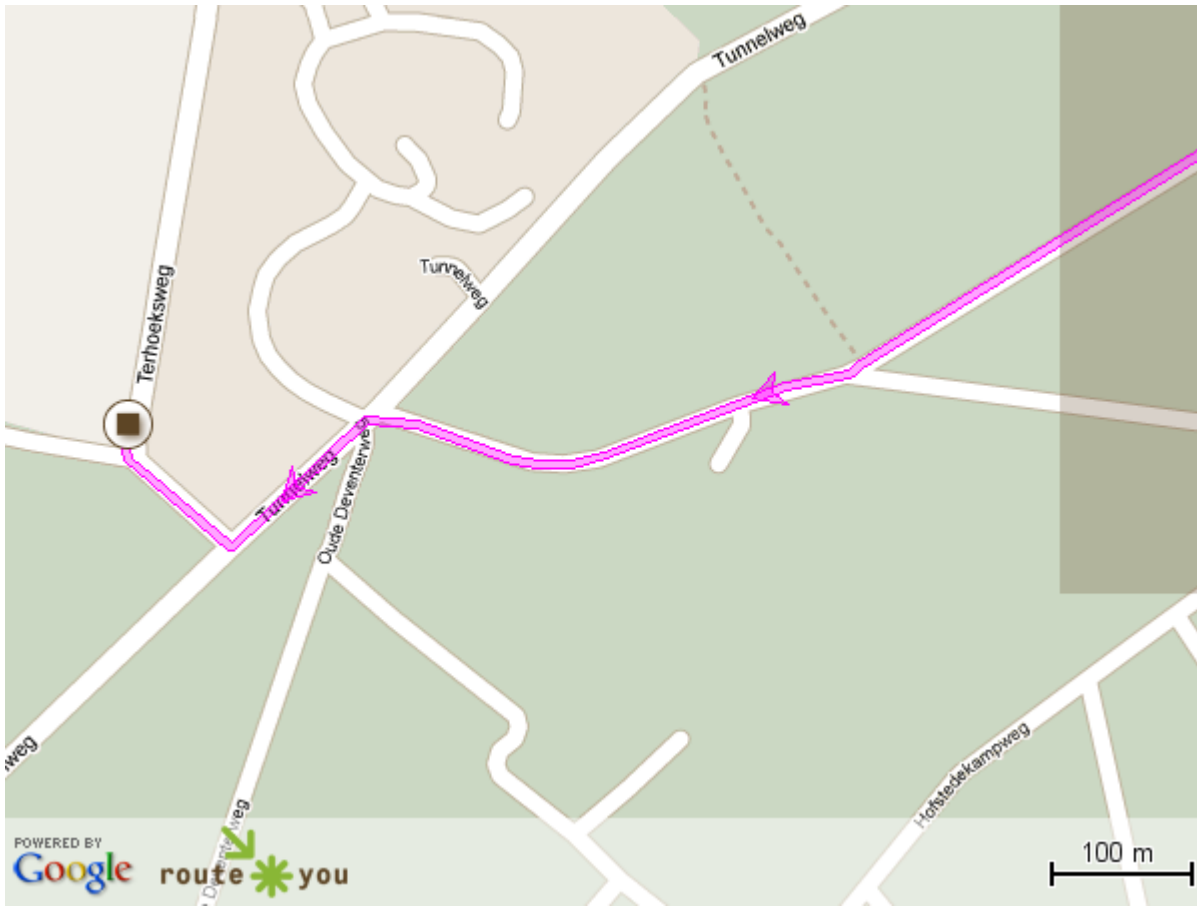
Wandelen door Twente

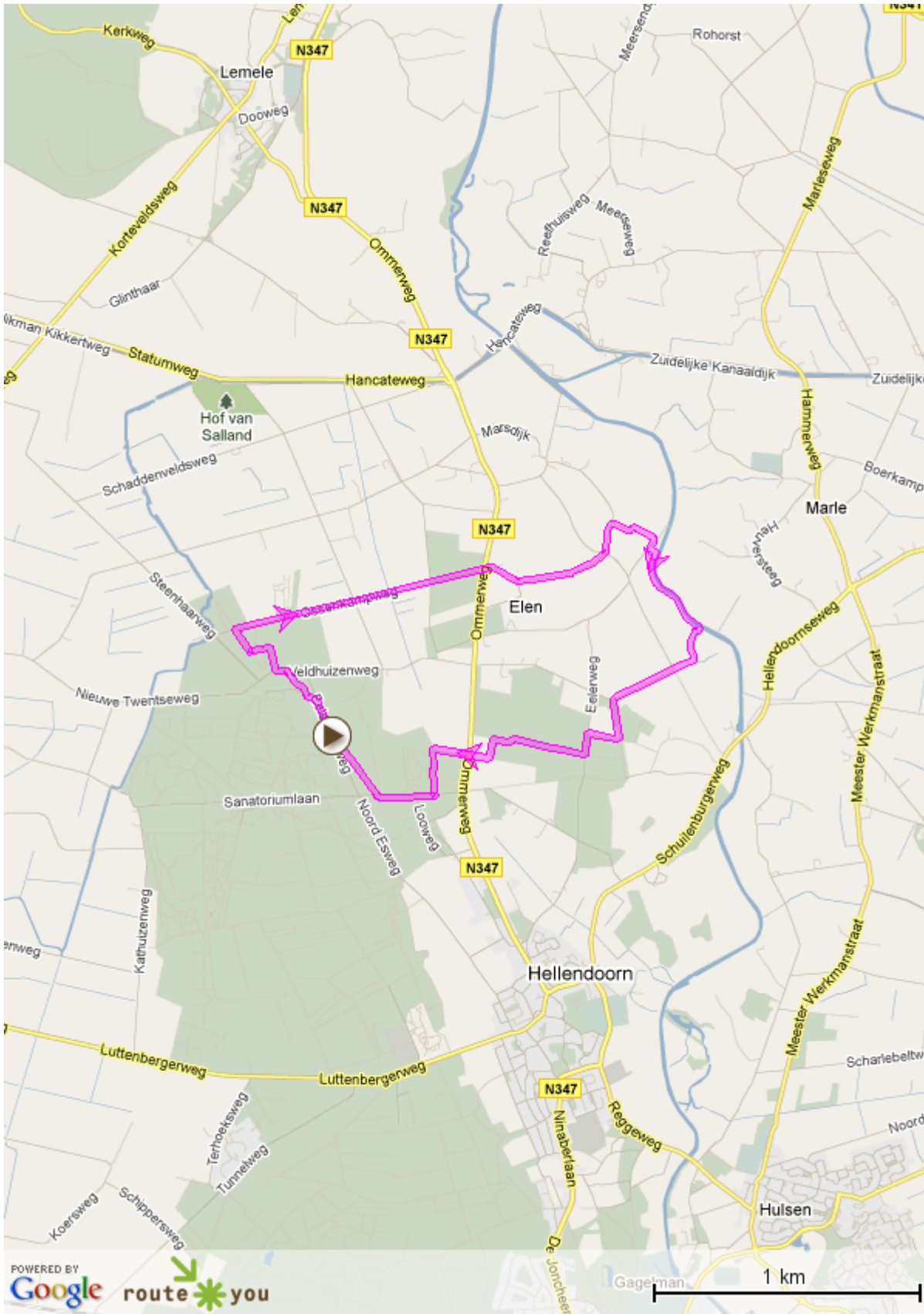

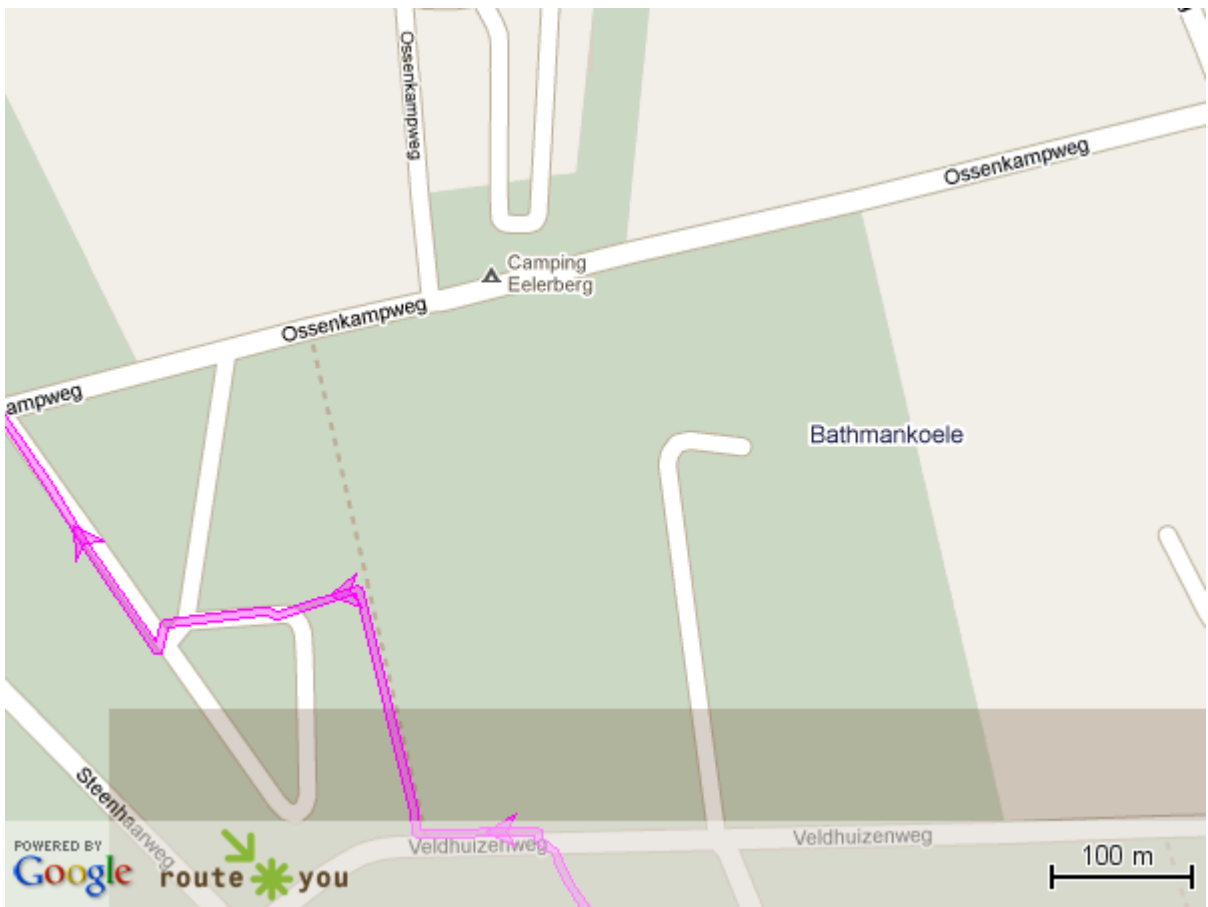
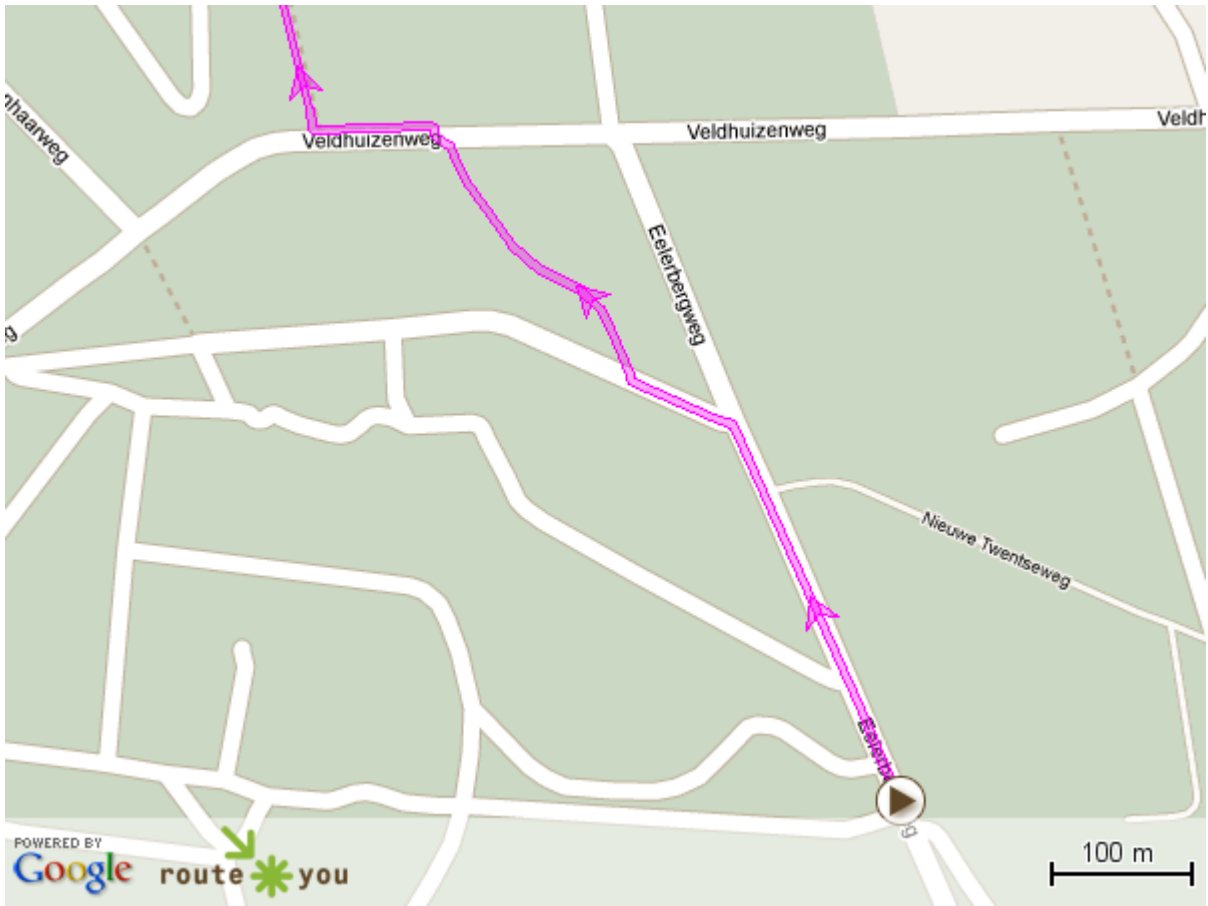
Eelerberg geel

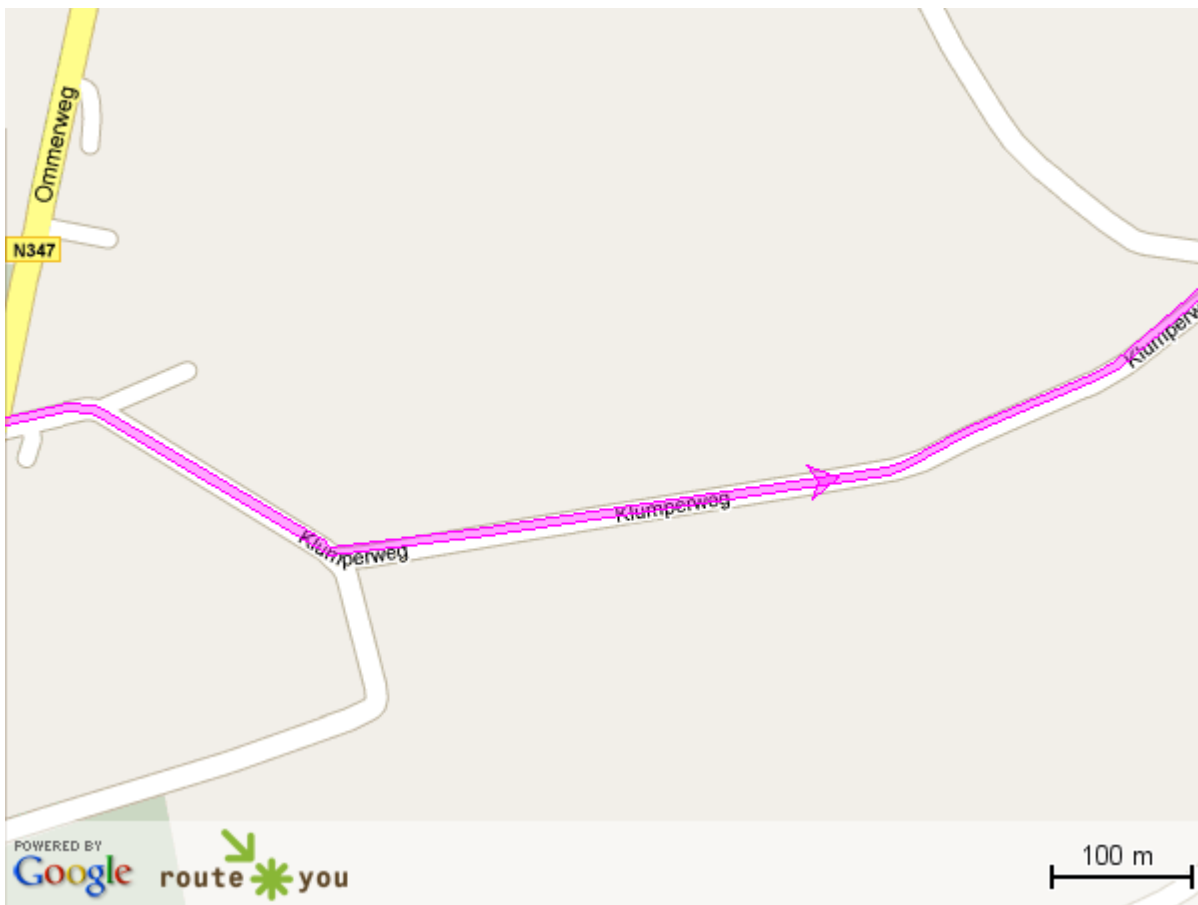
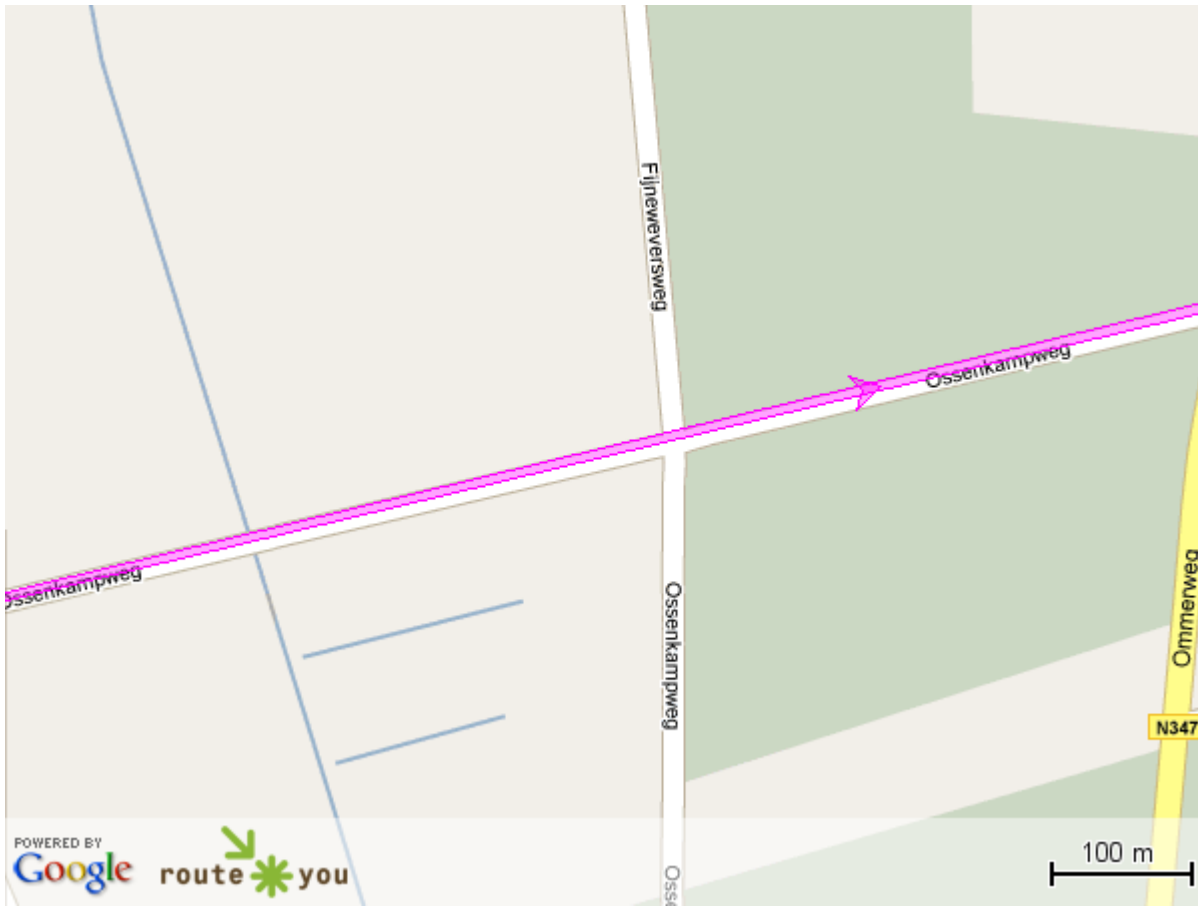
 9.9 km

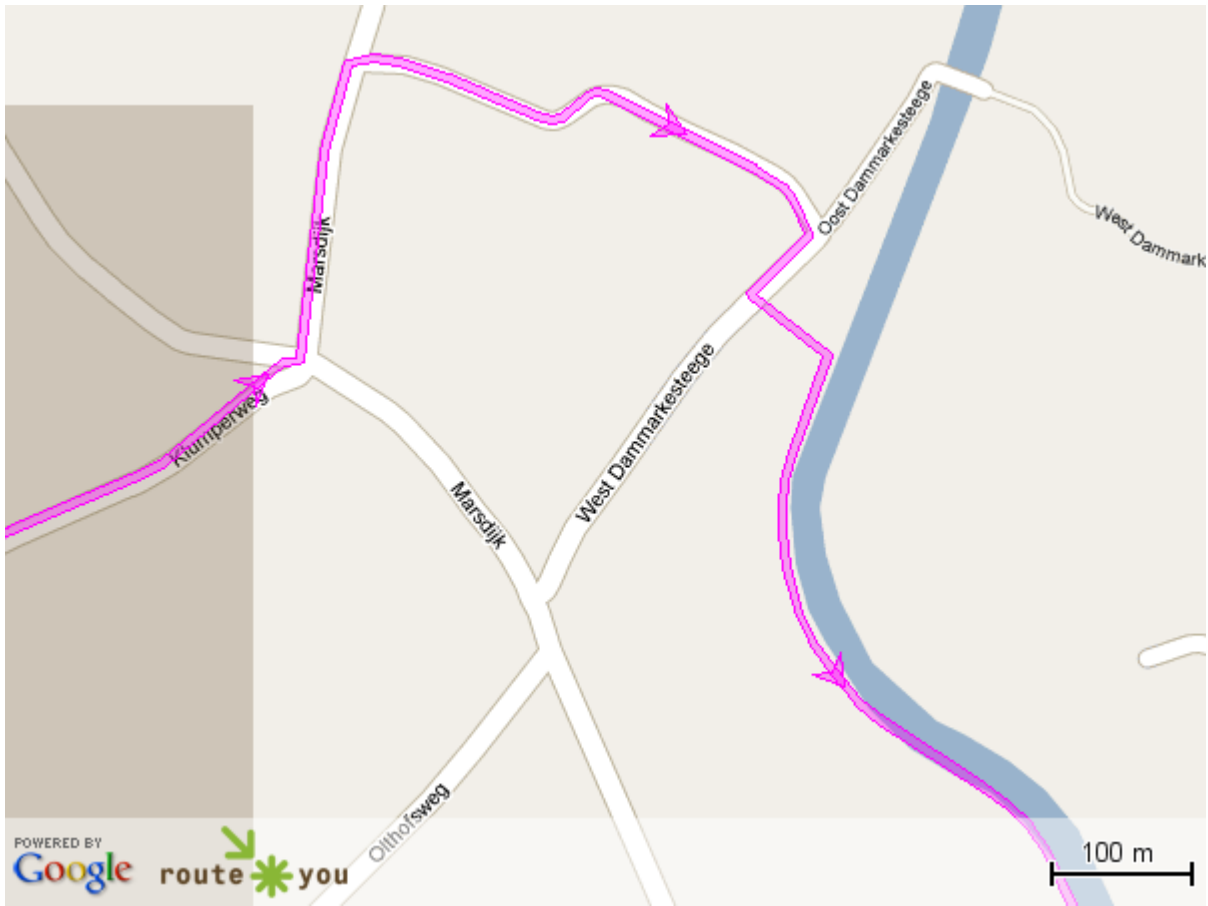
Wandelen door Twente.

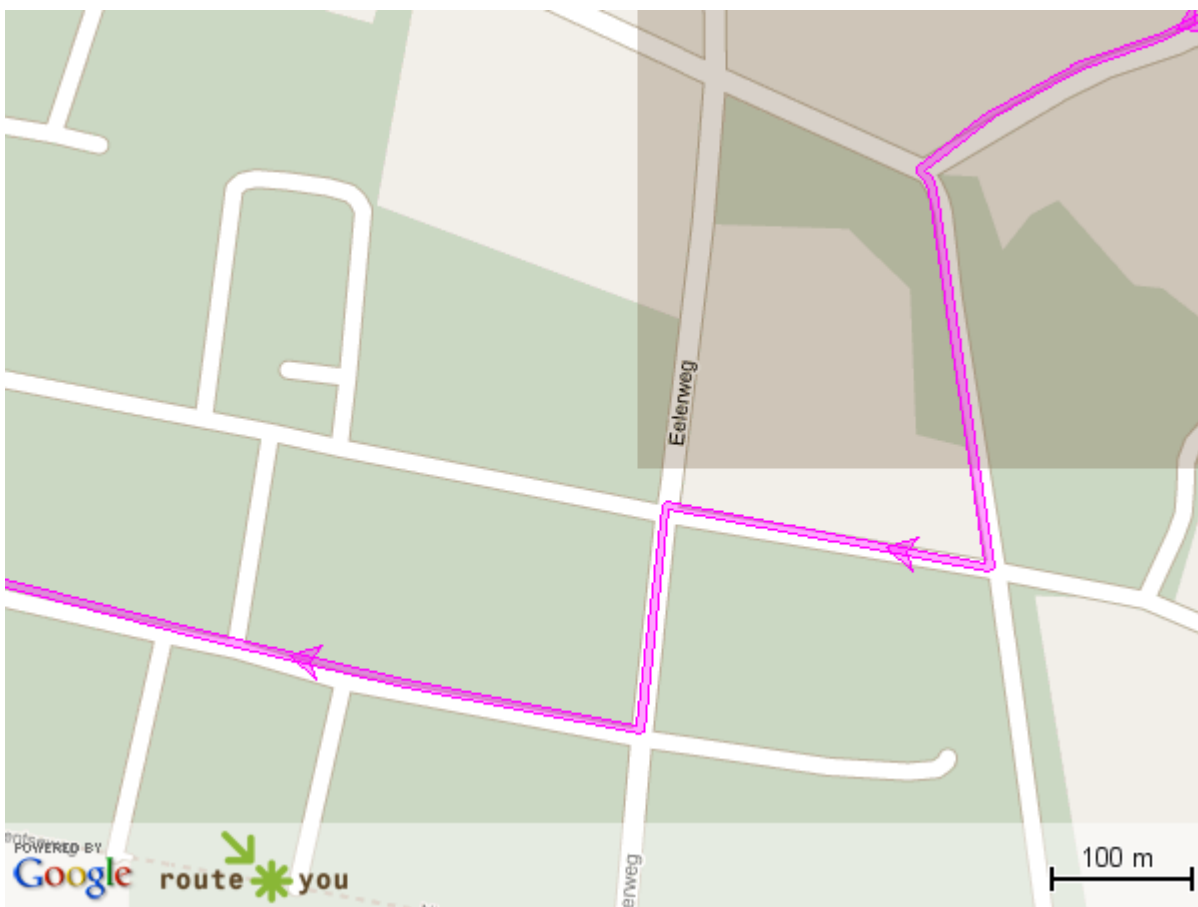
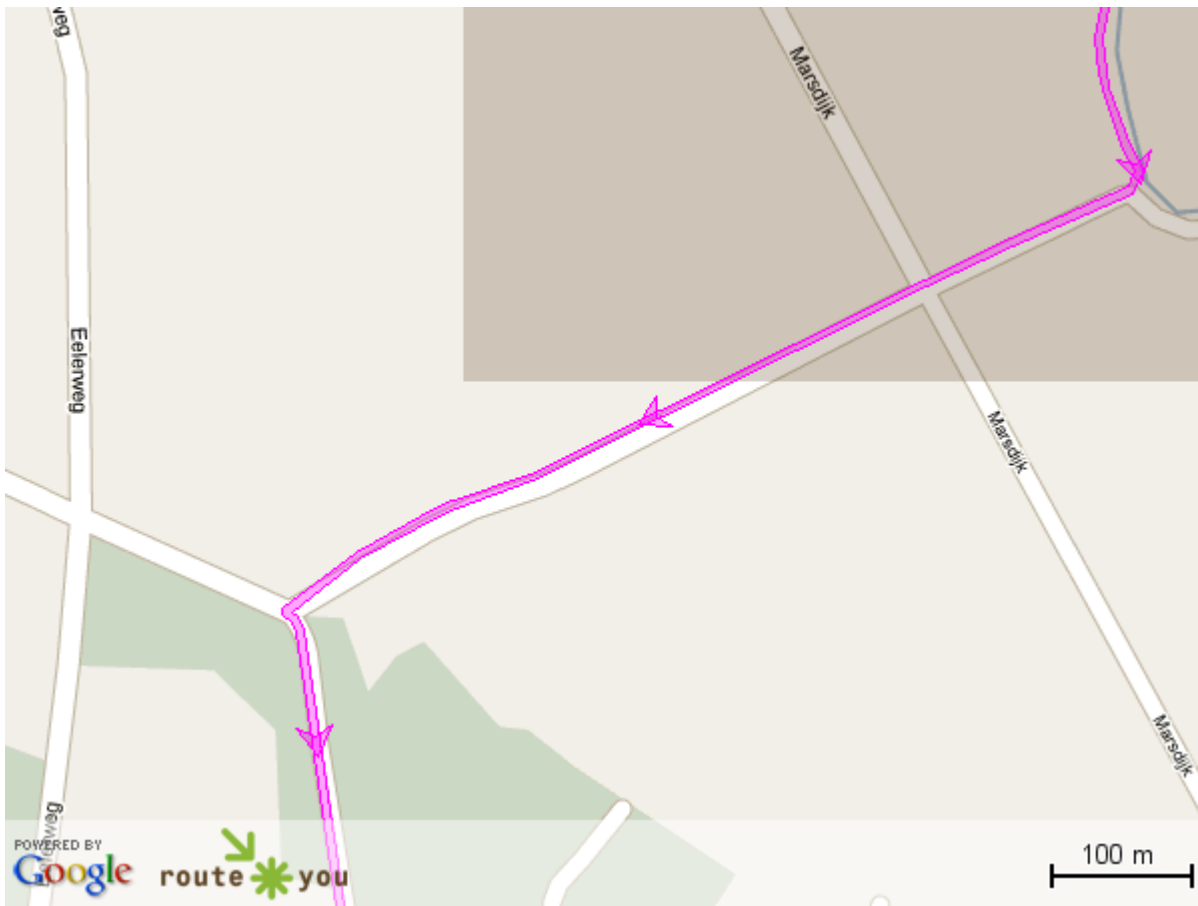

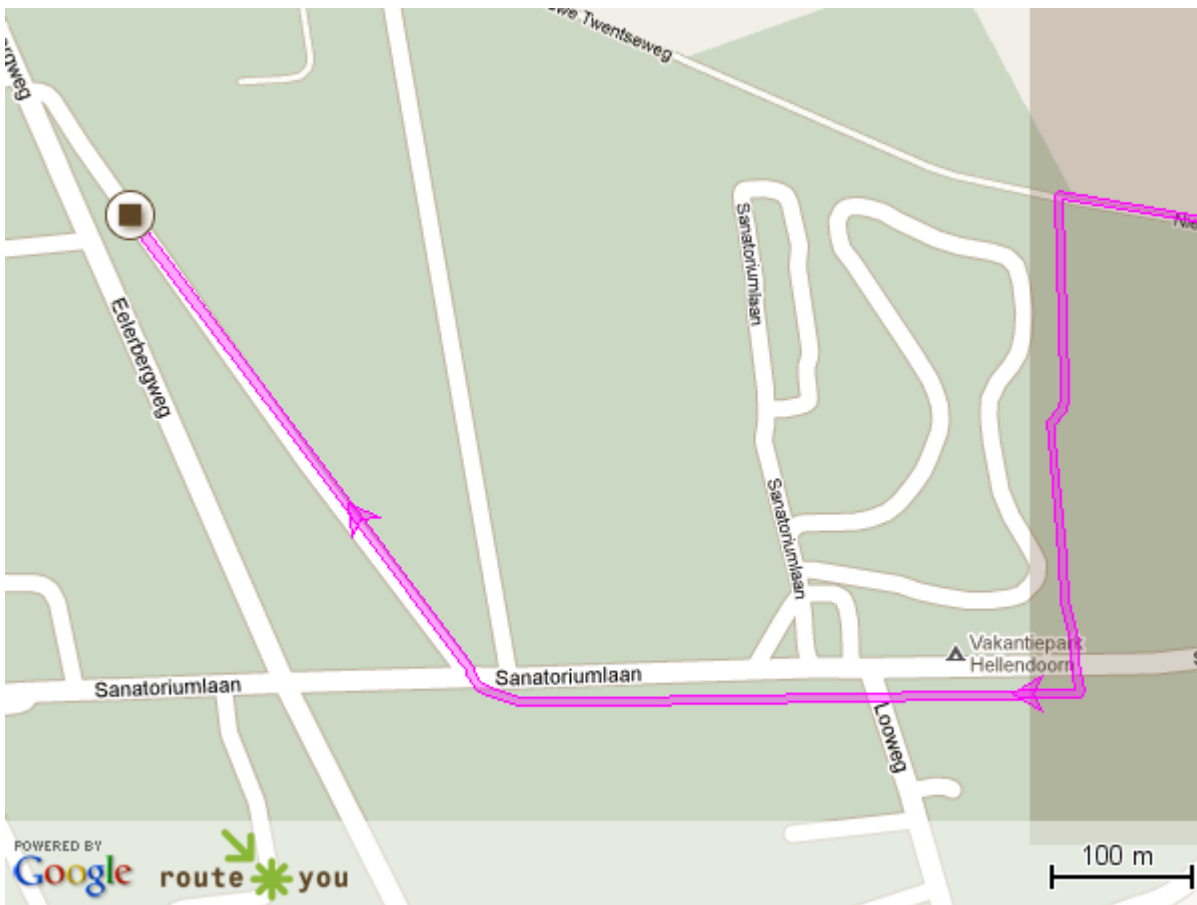
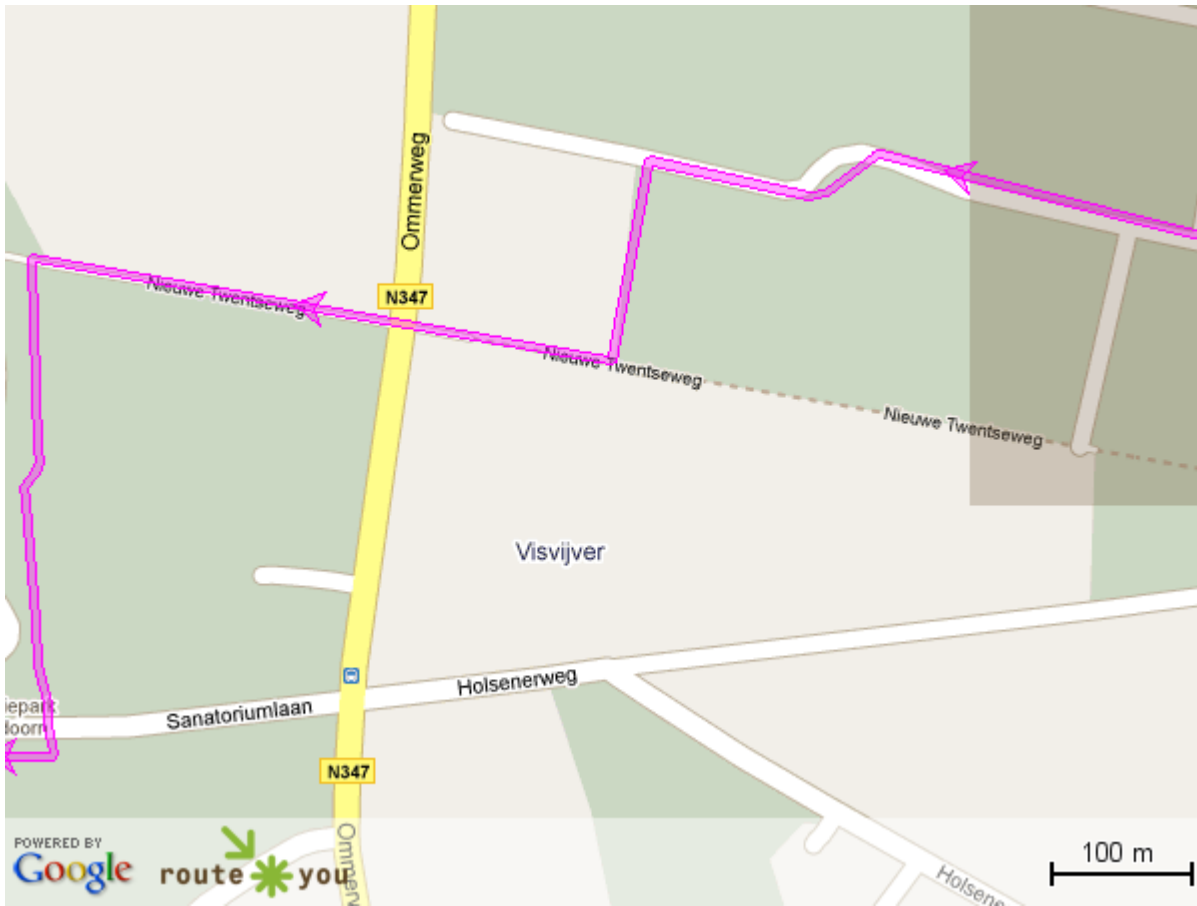

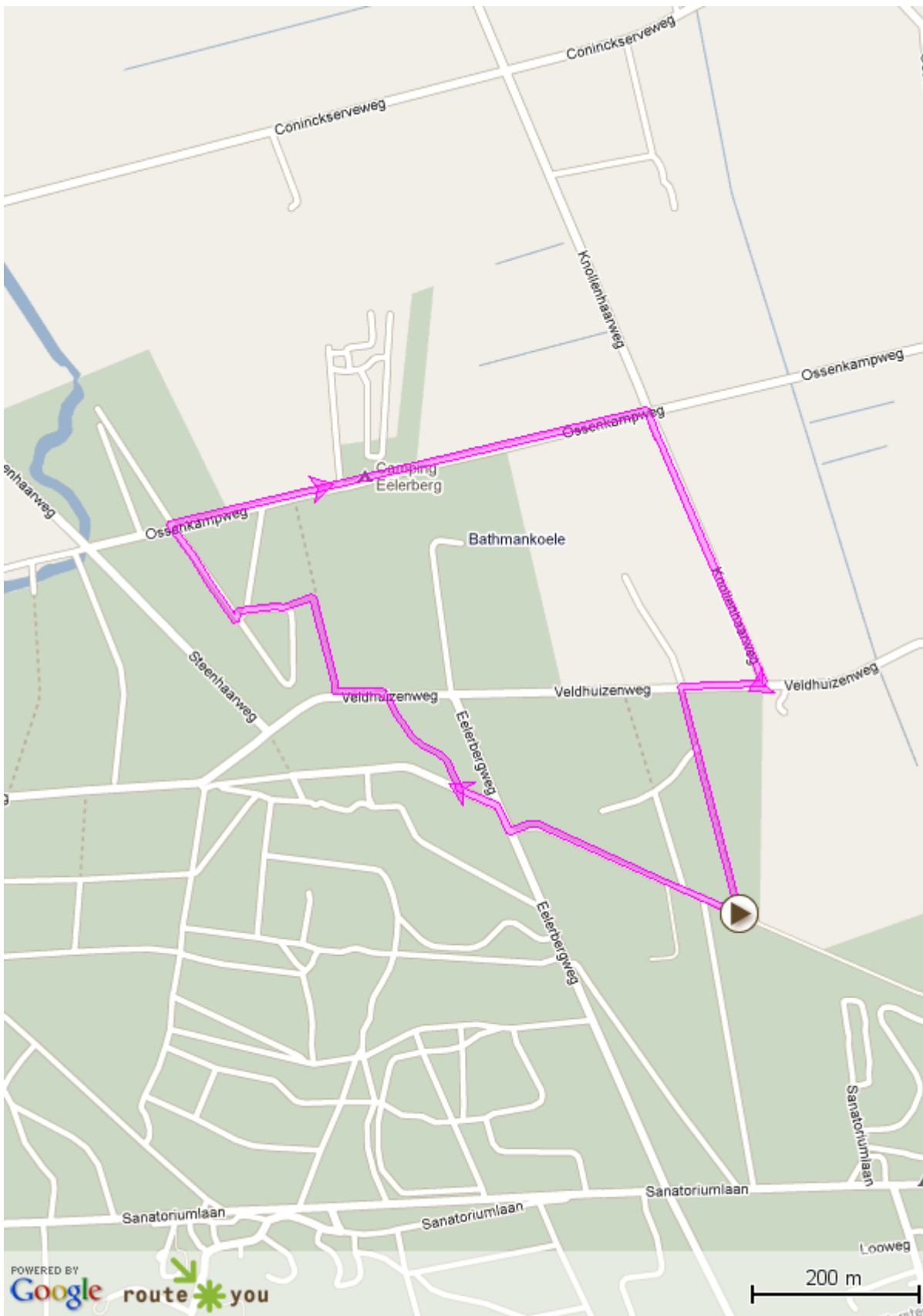

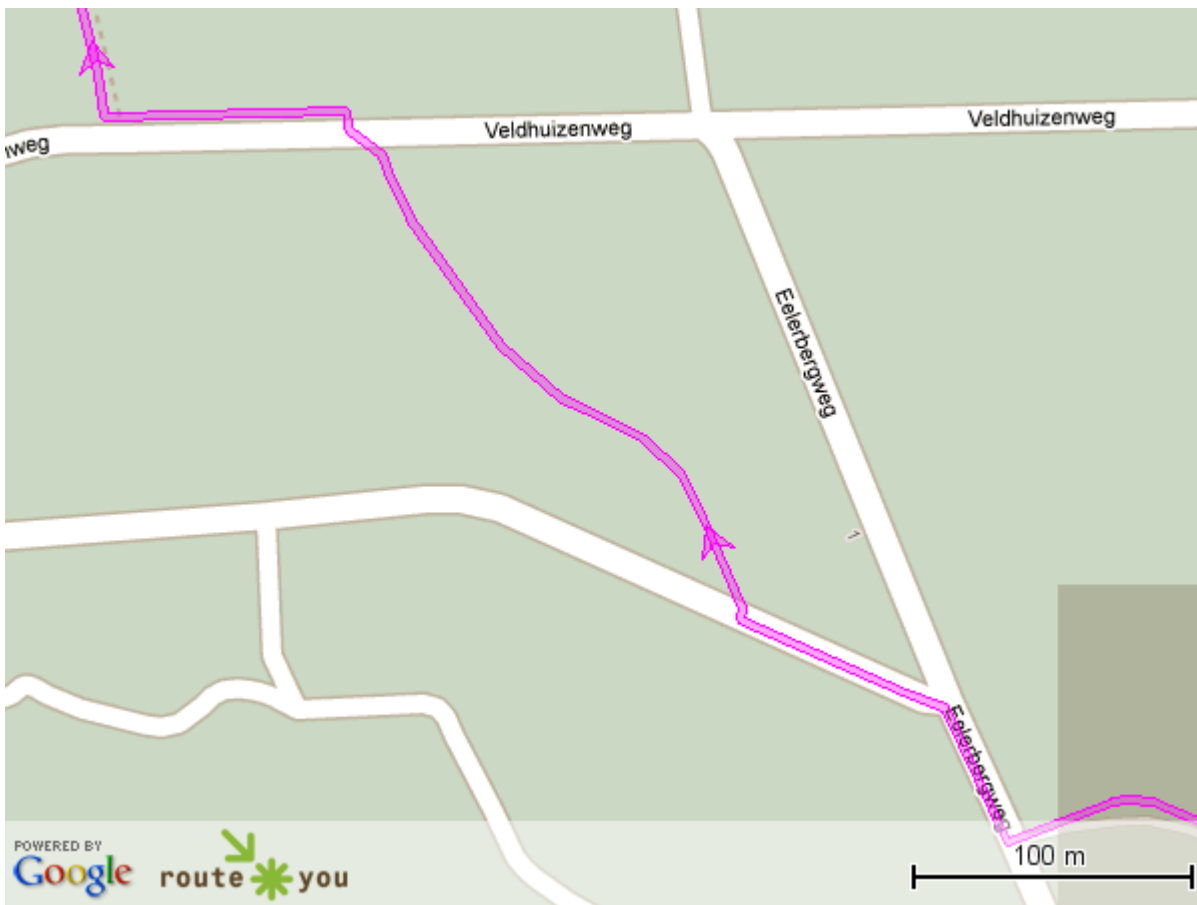
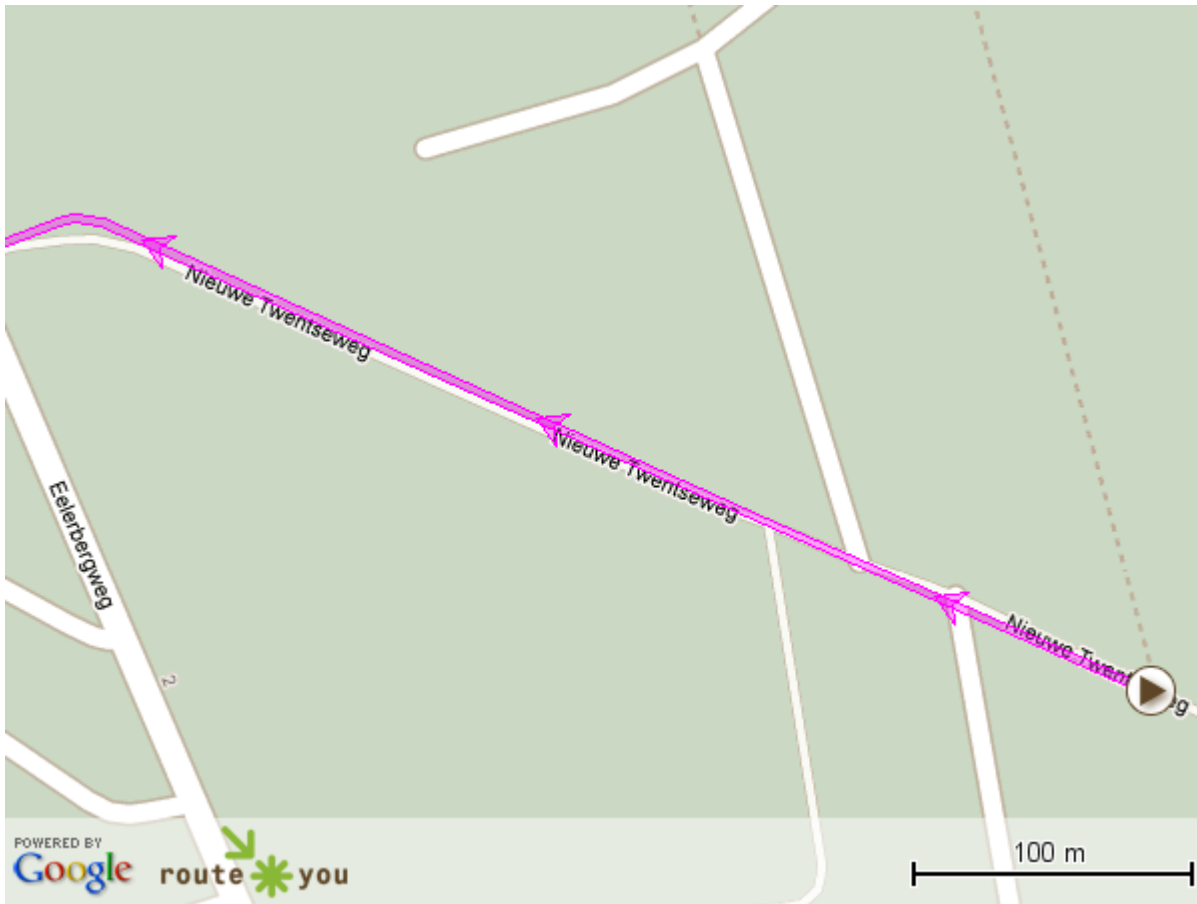
Eelerberg oranje

 3.56 km

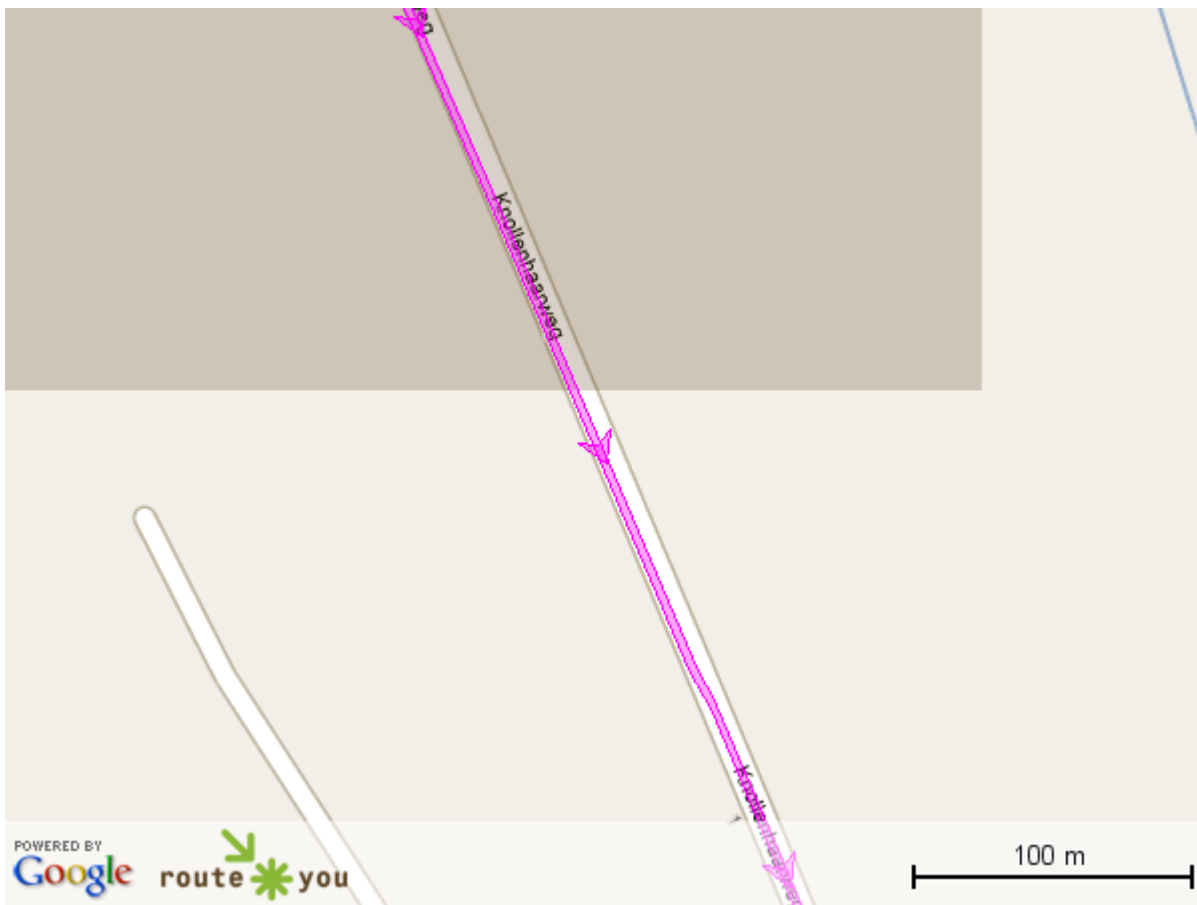
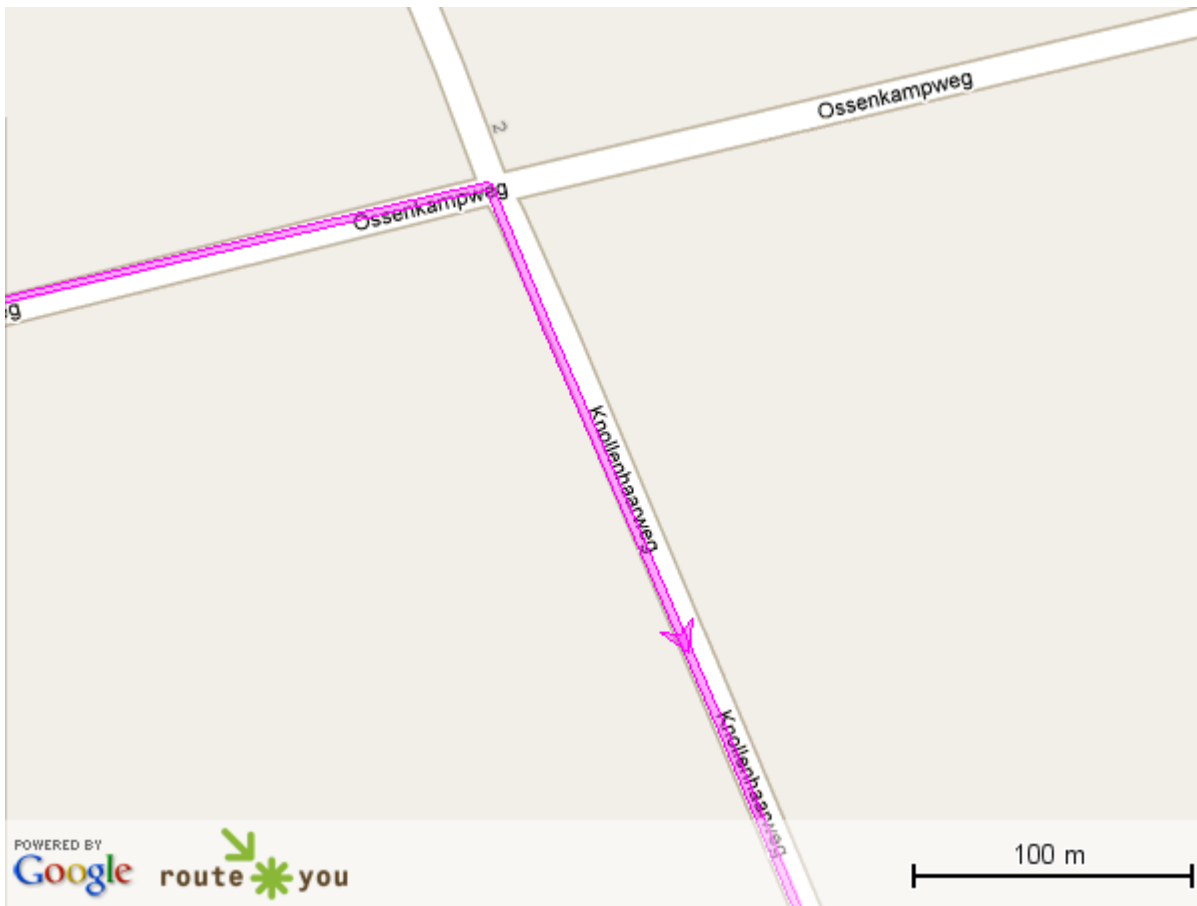
Wandelen door Twente.

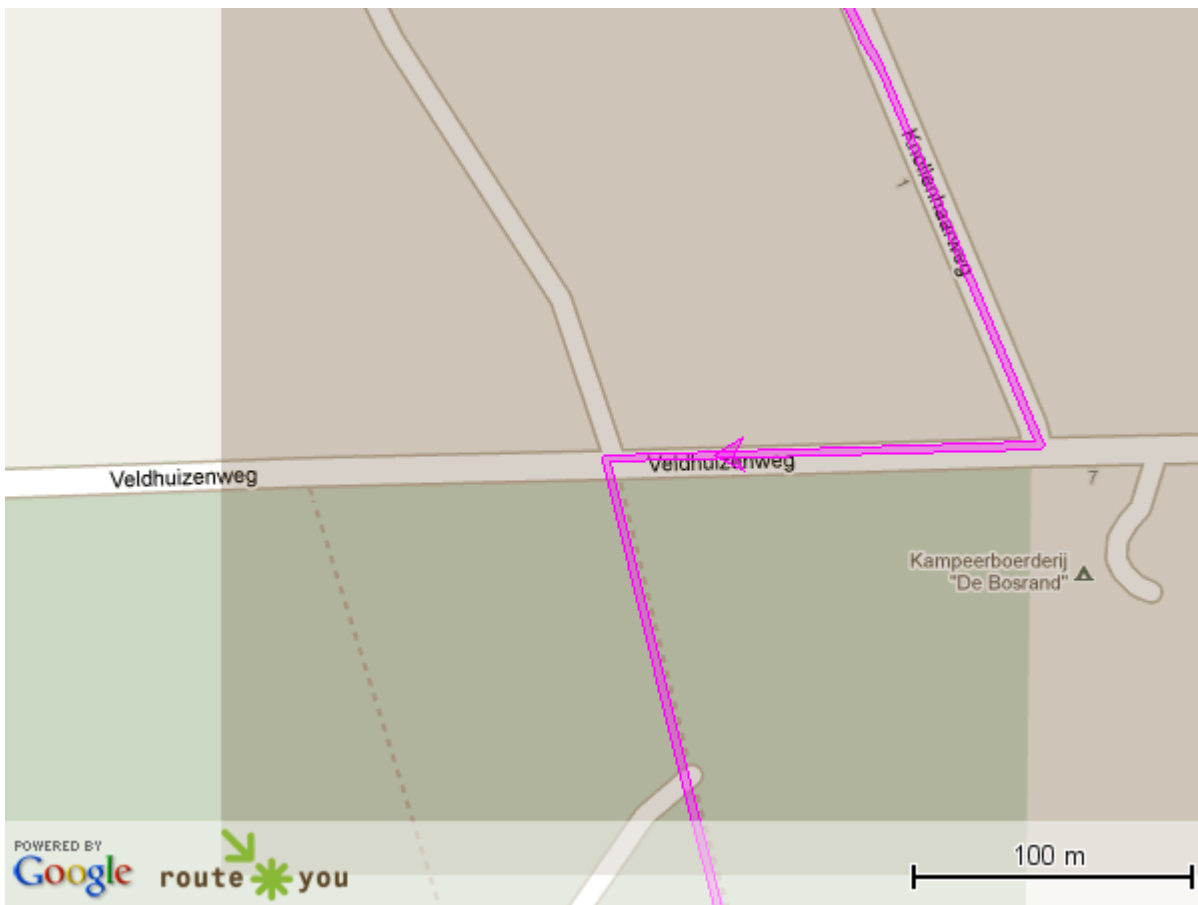
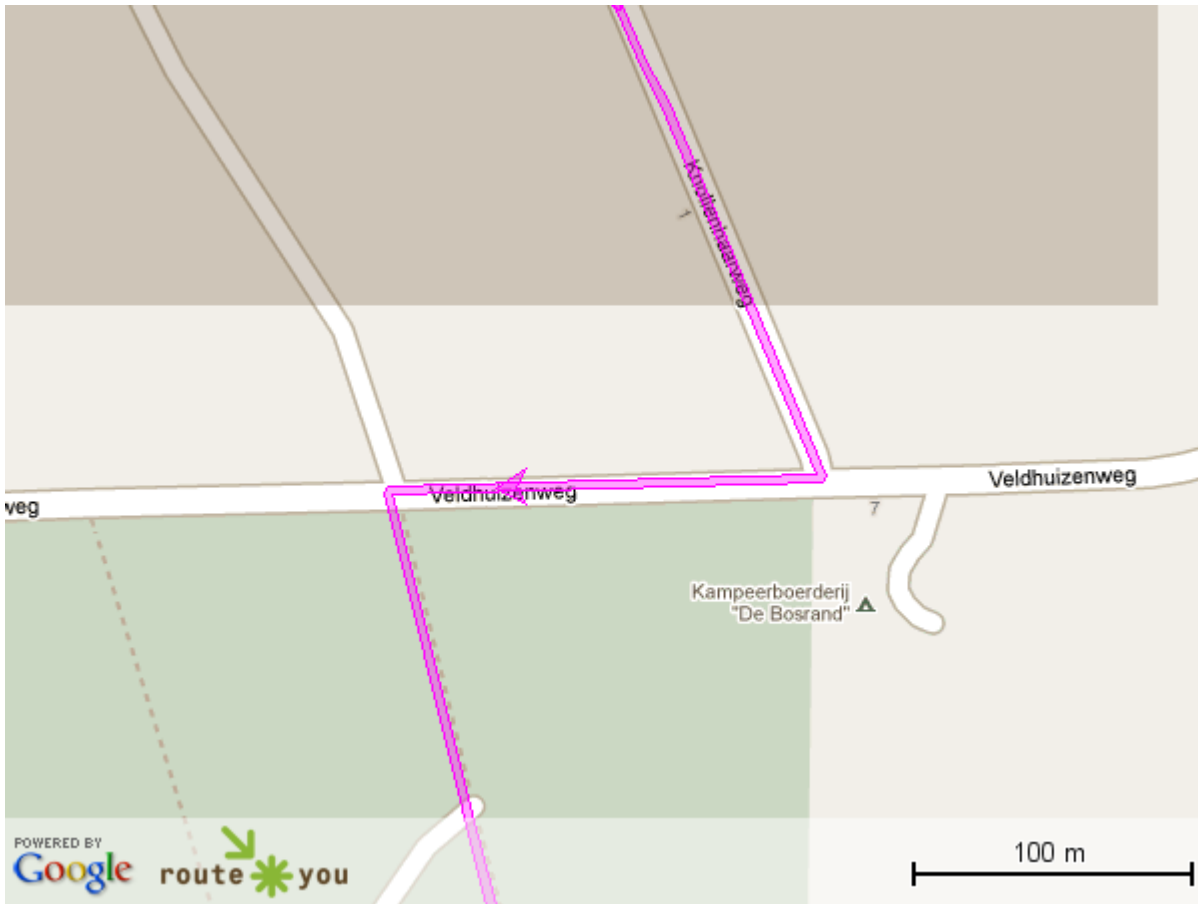

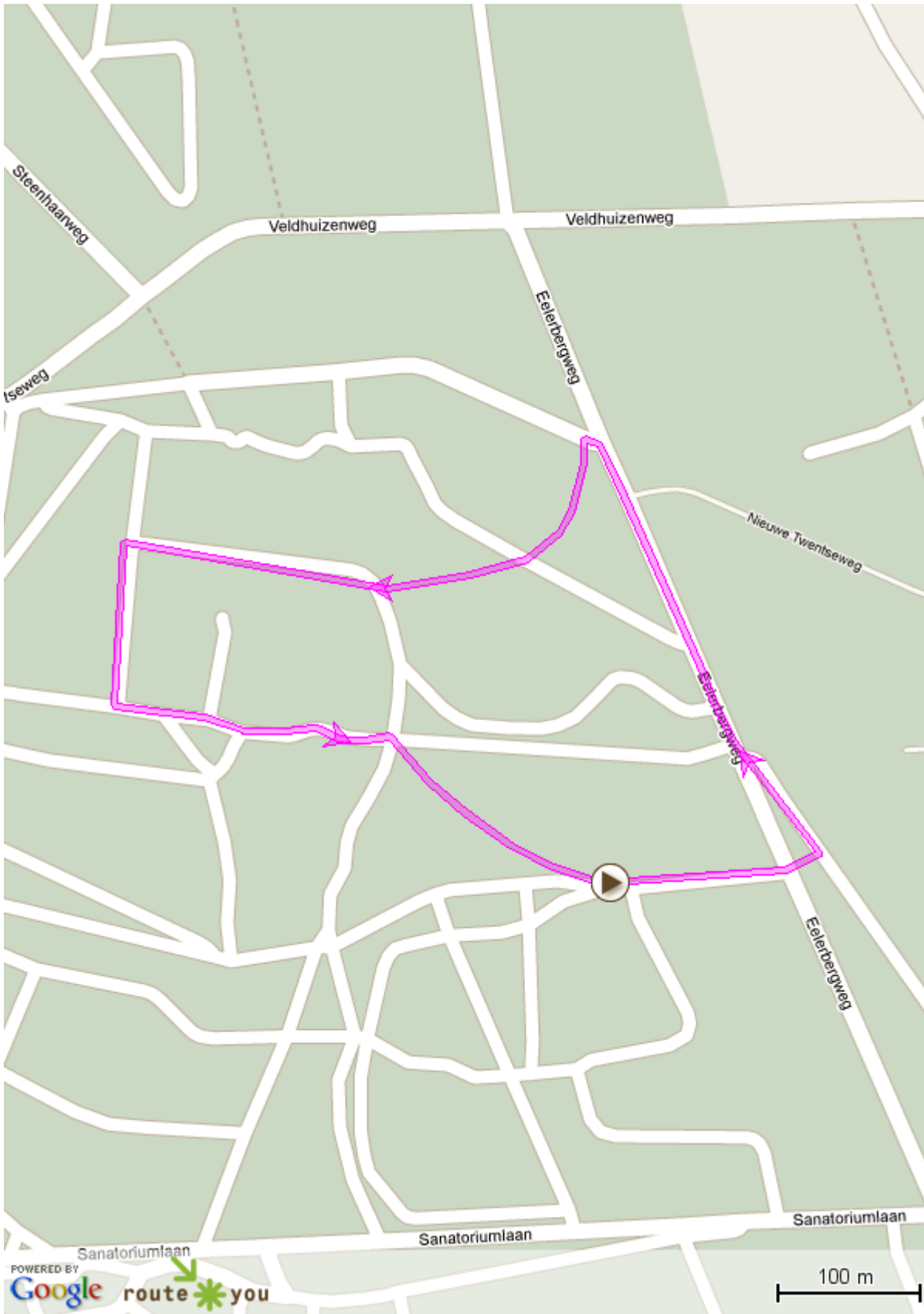

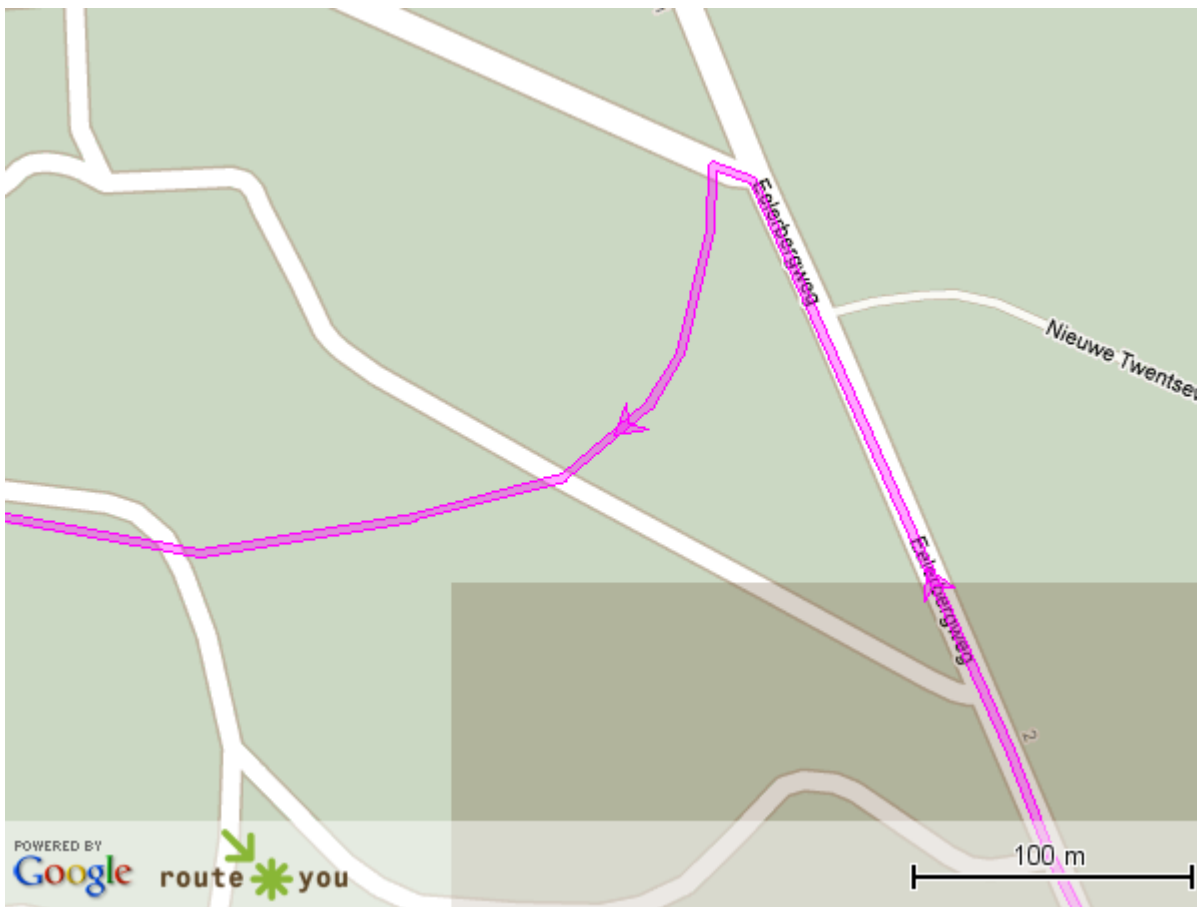
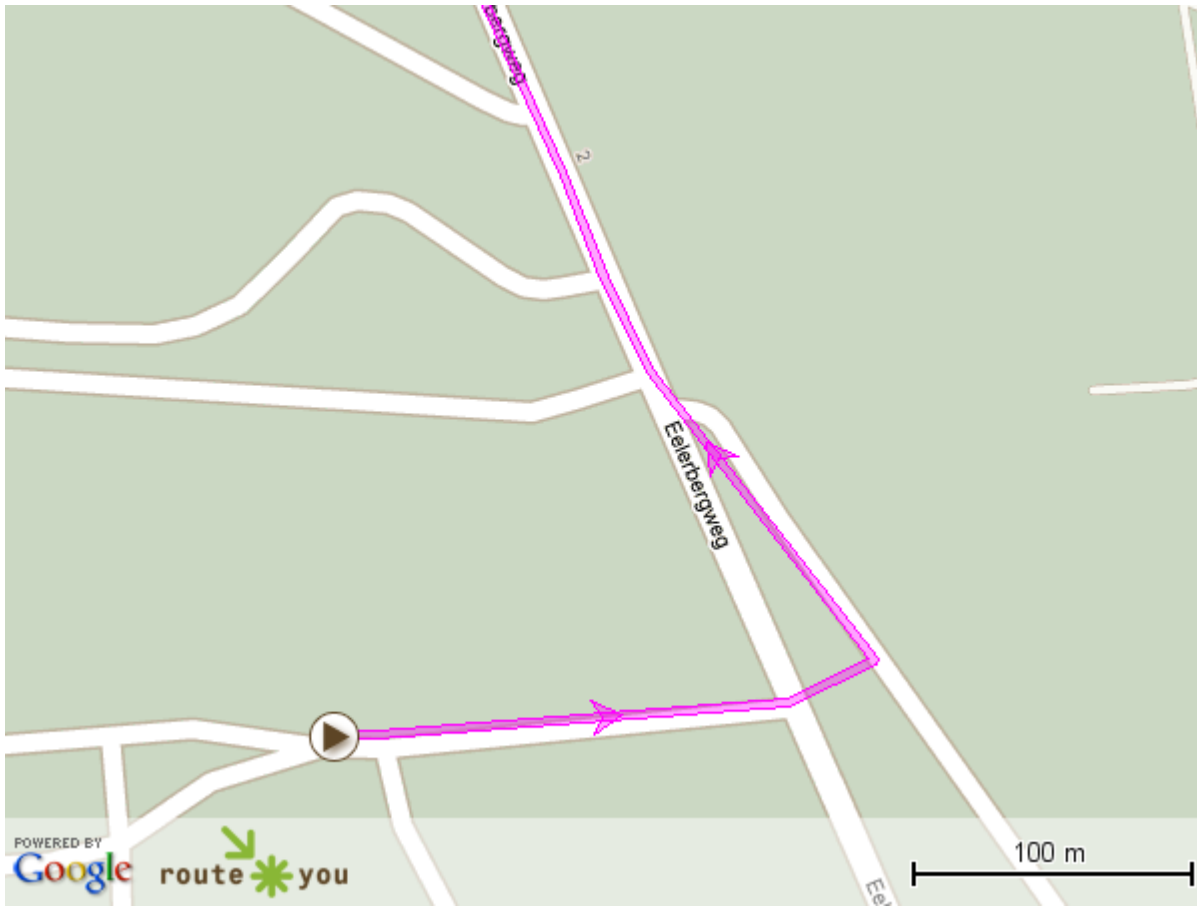

Eelerberg groen

 1.85 km

Wandelen door Twente.

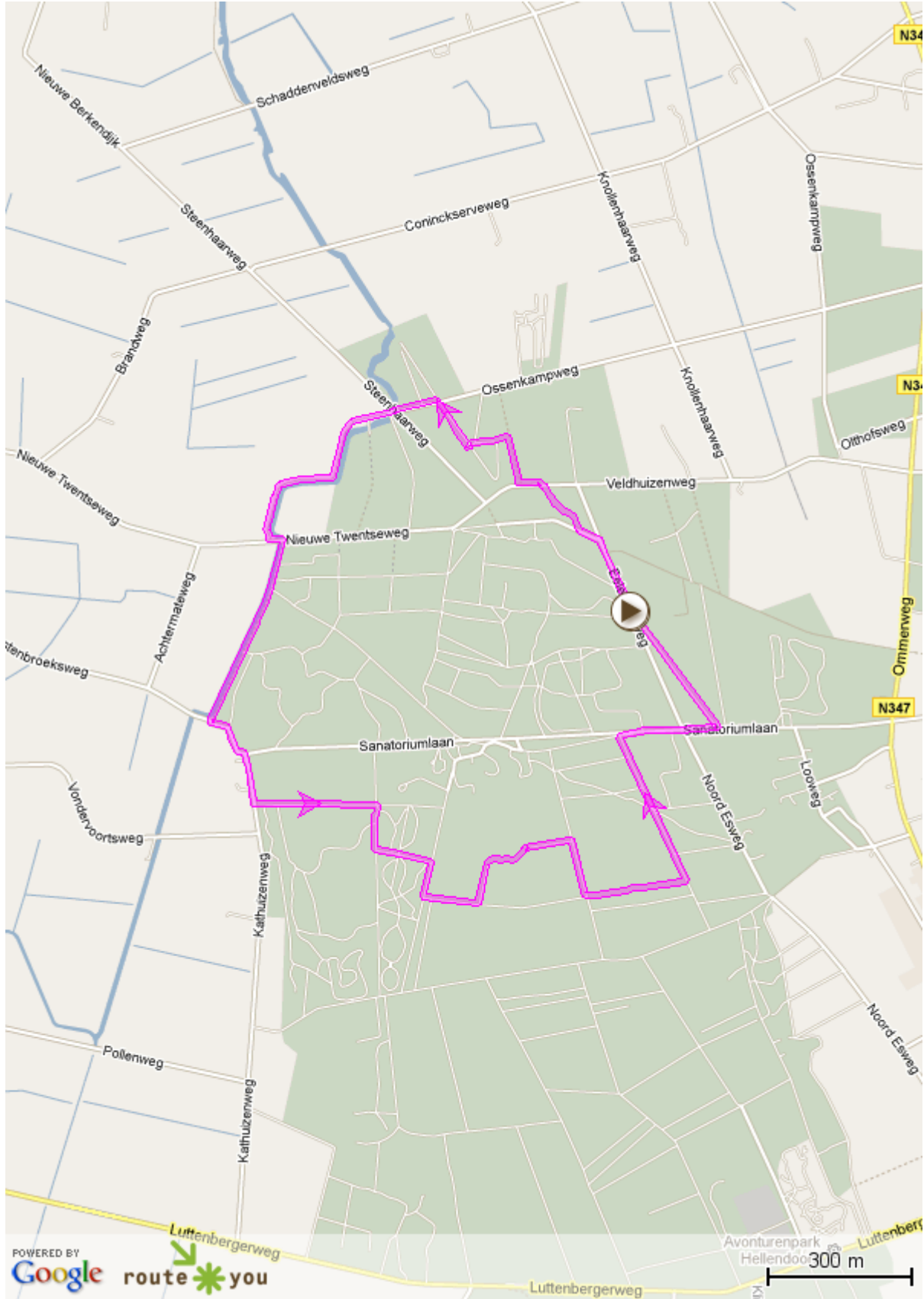

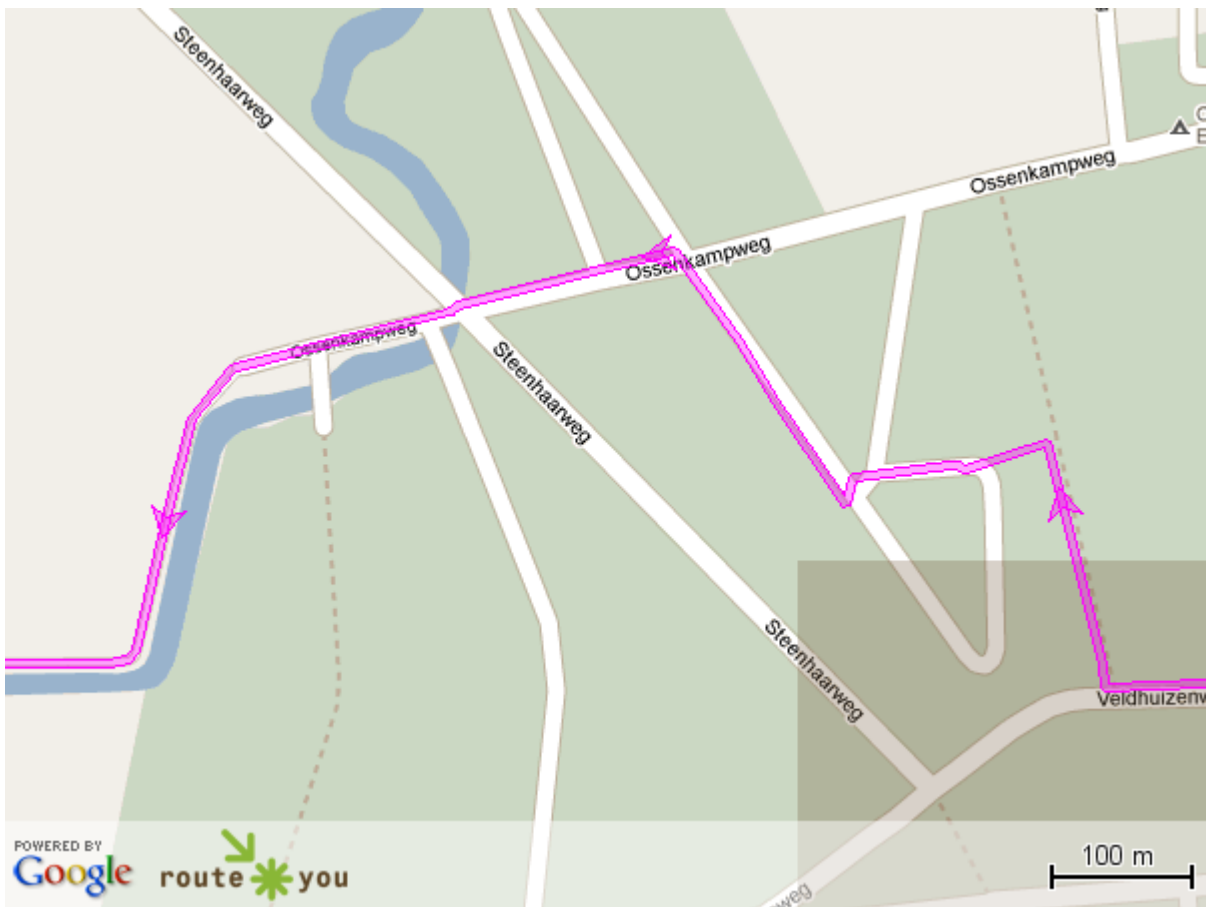
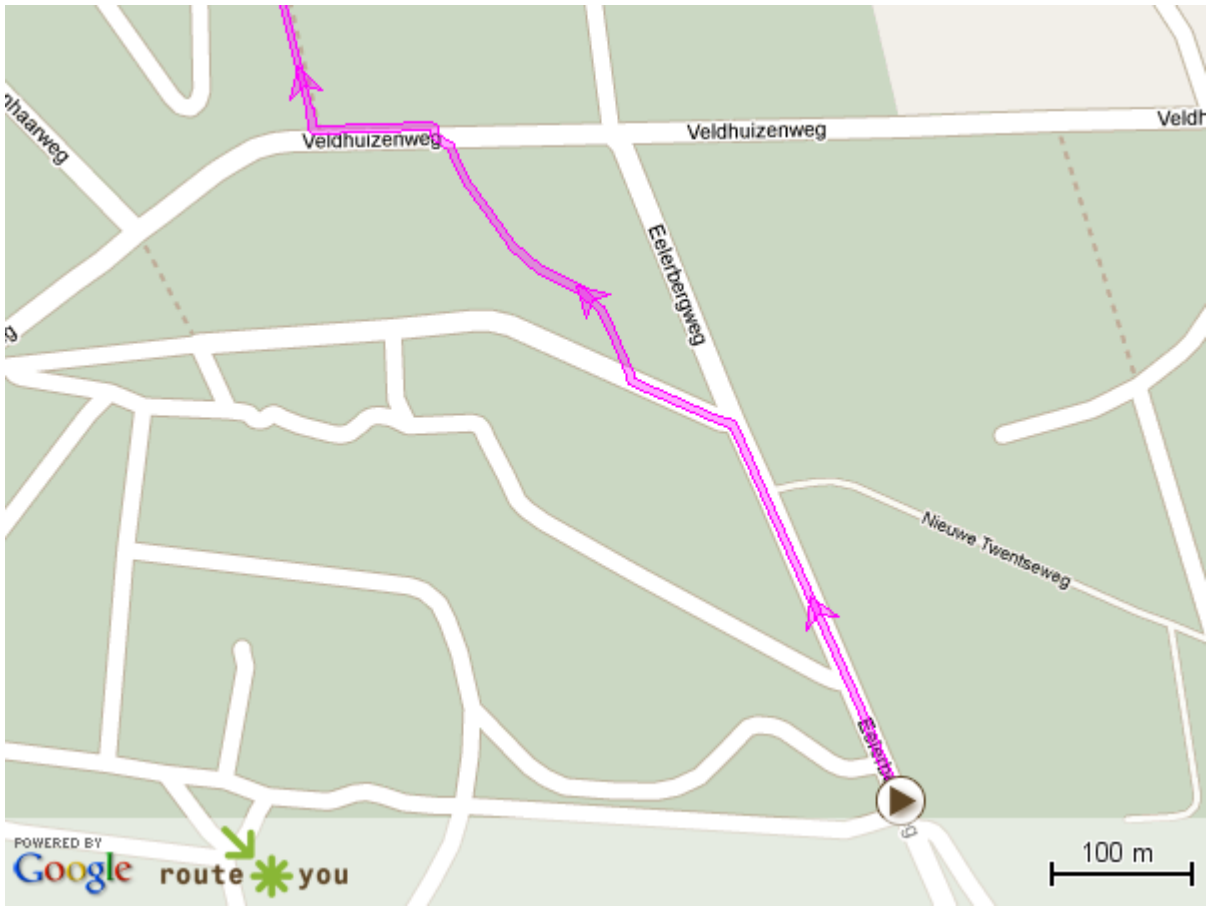

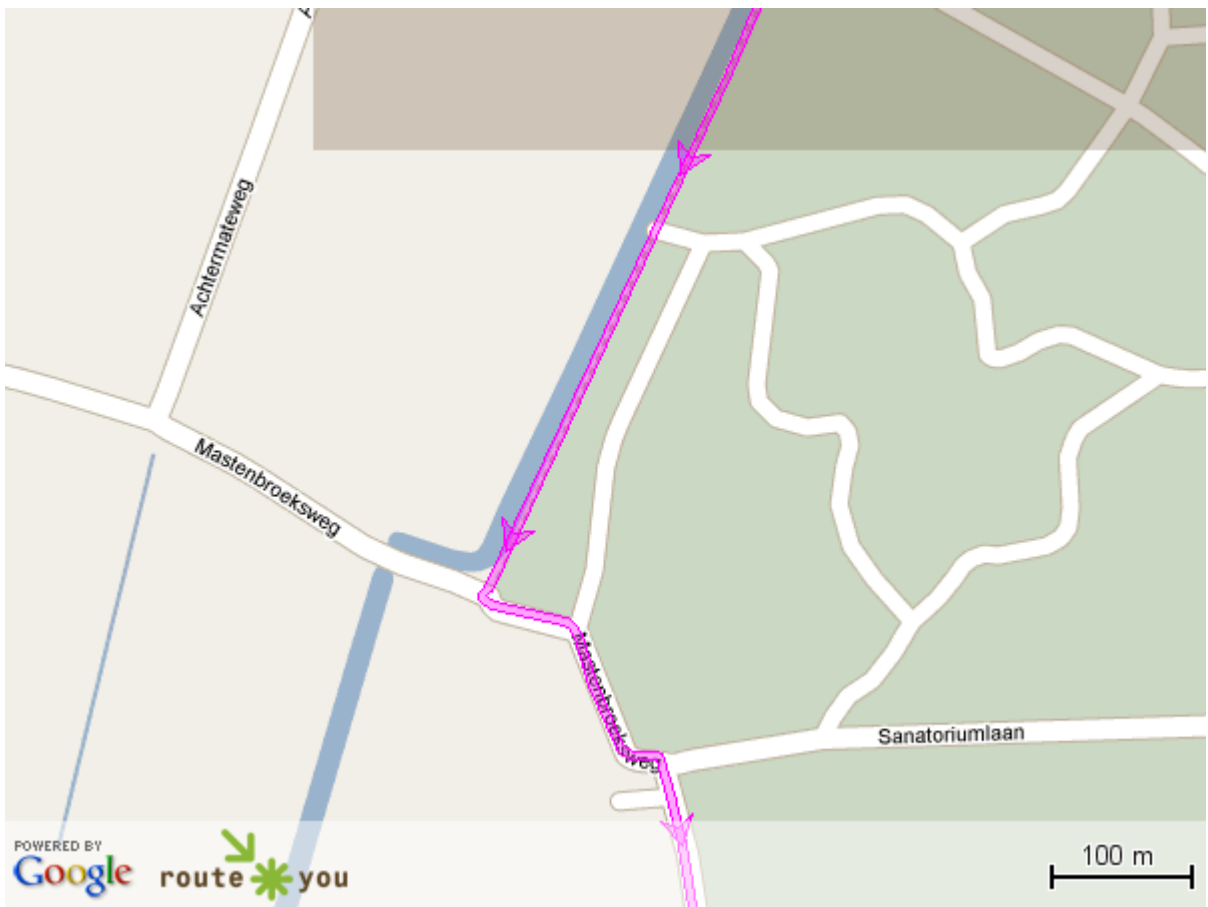
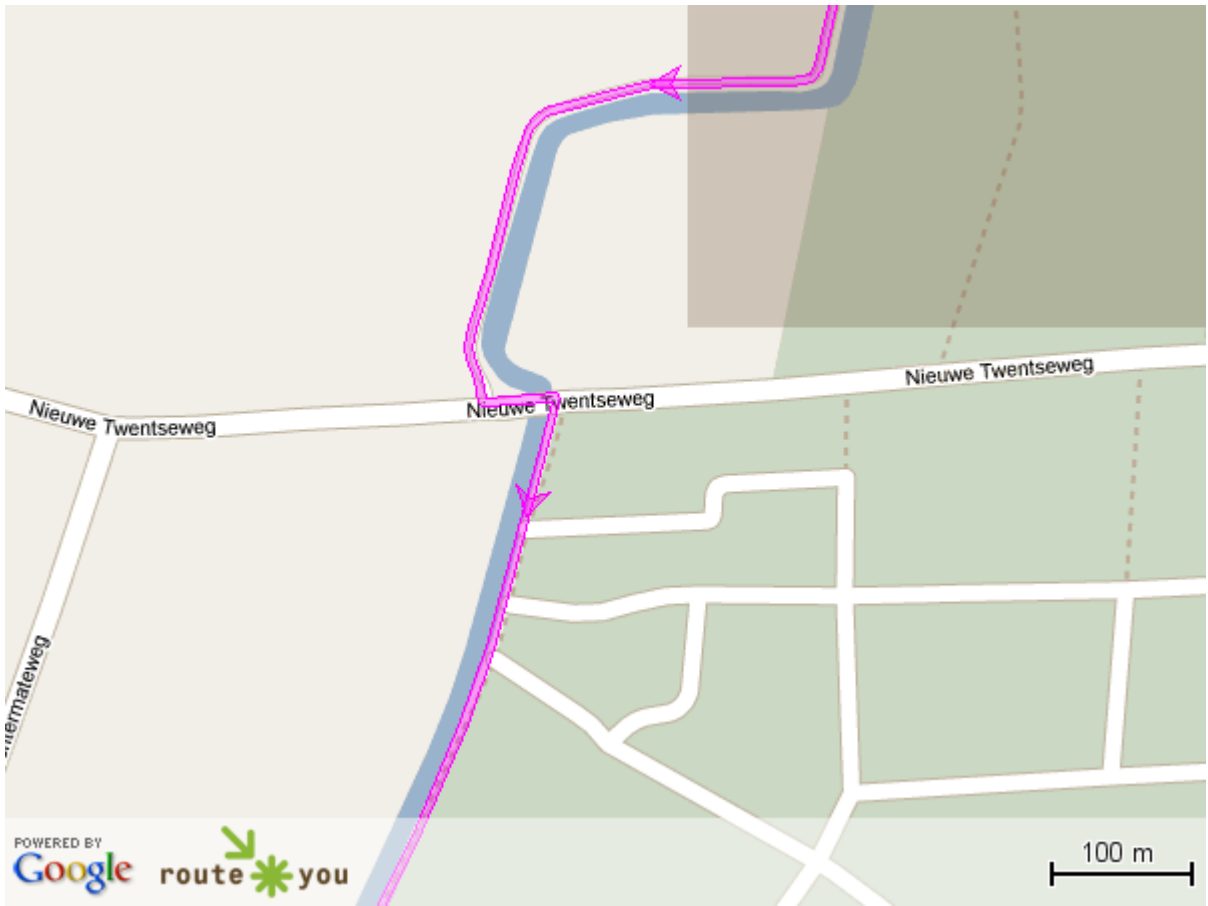
Eelerberg paars

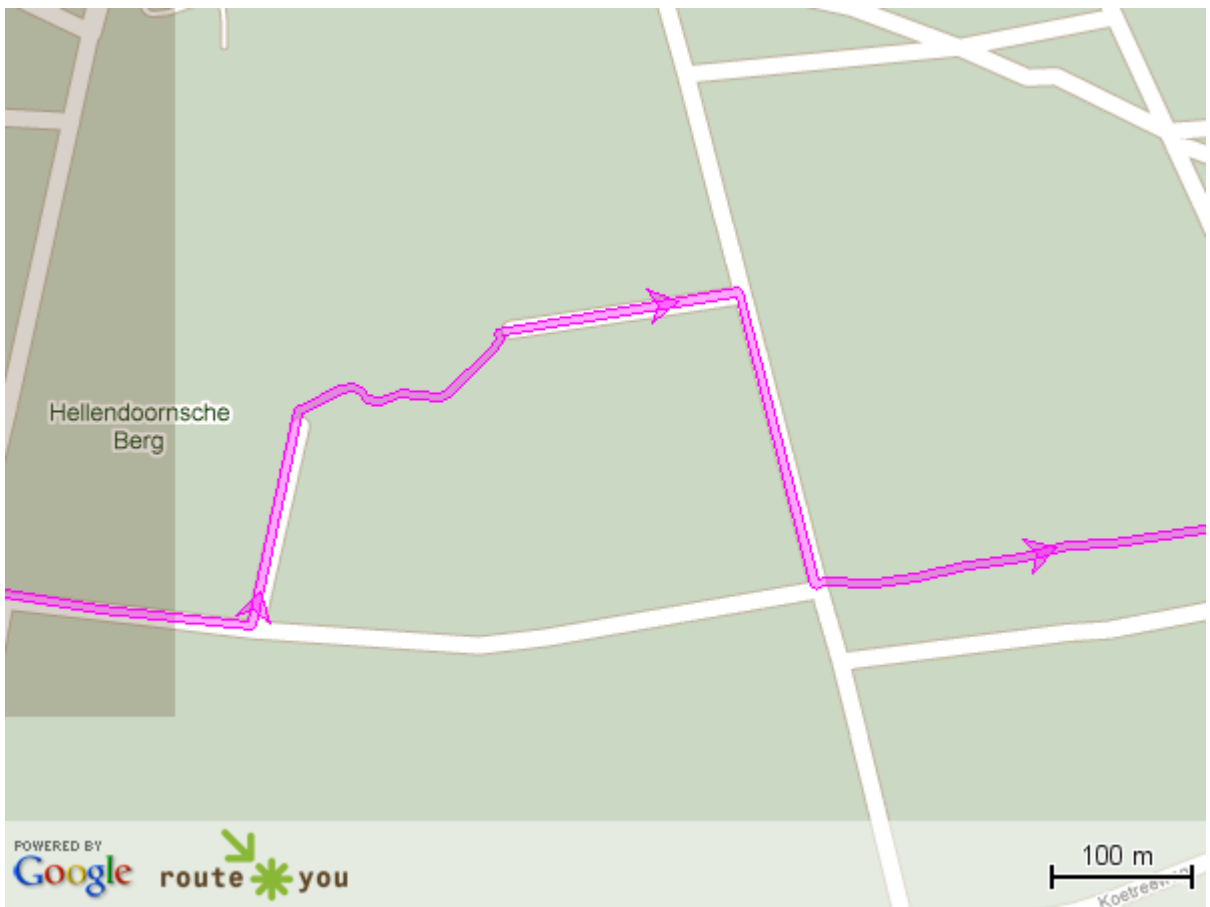
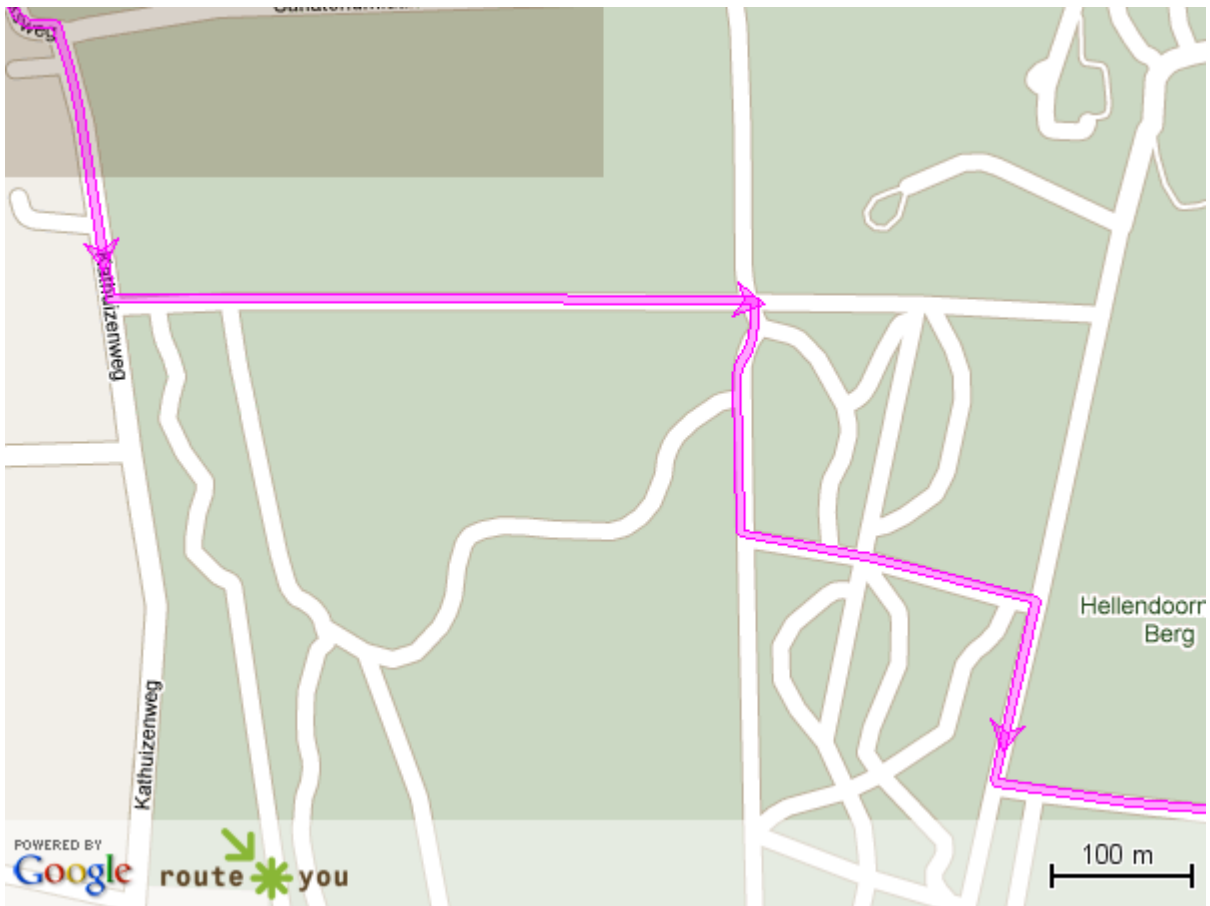
 7.25 km

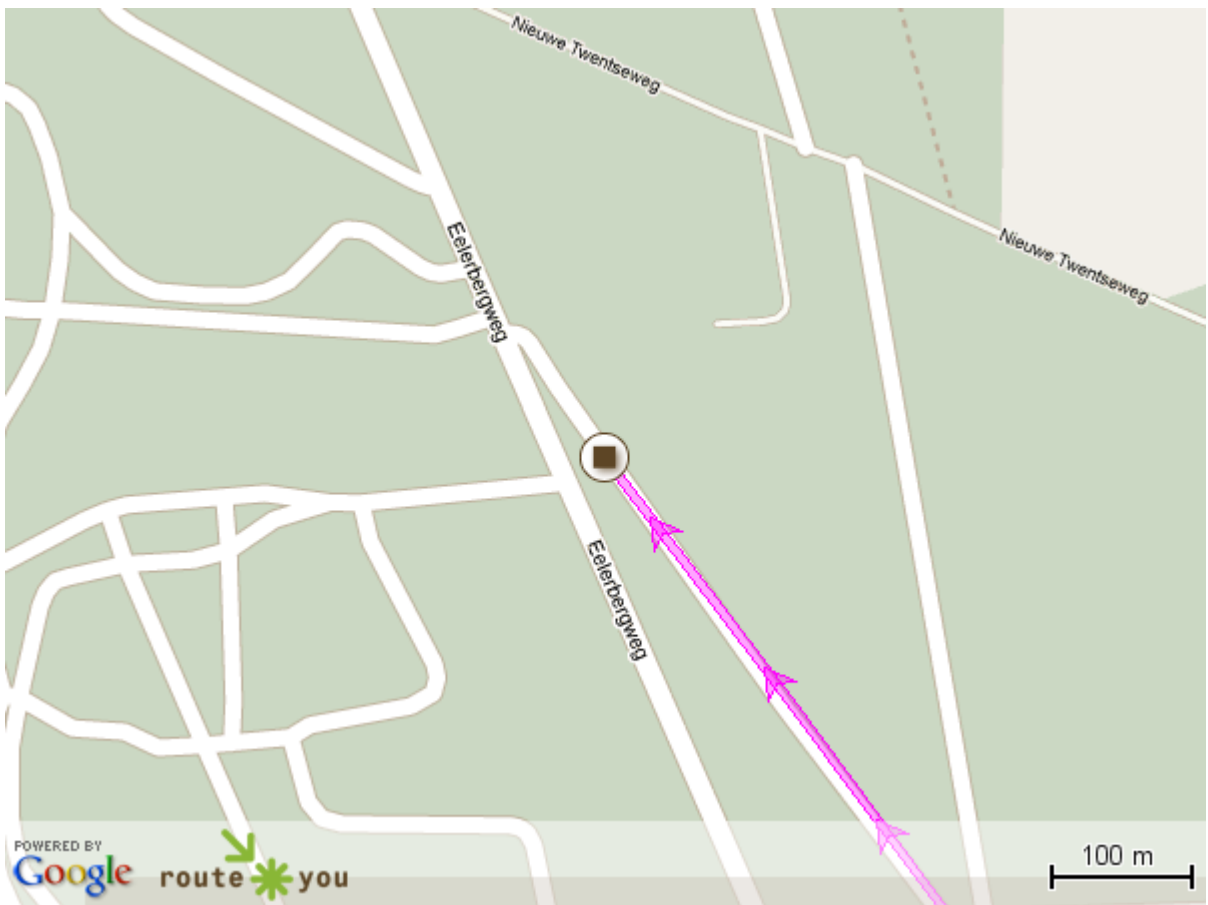
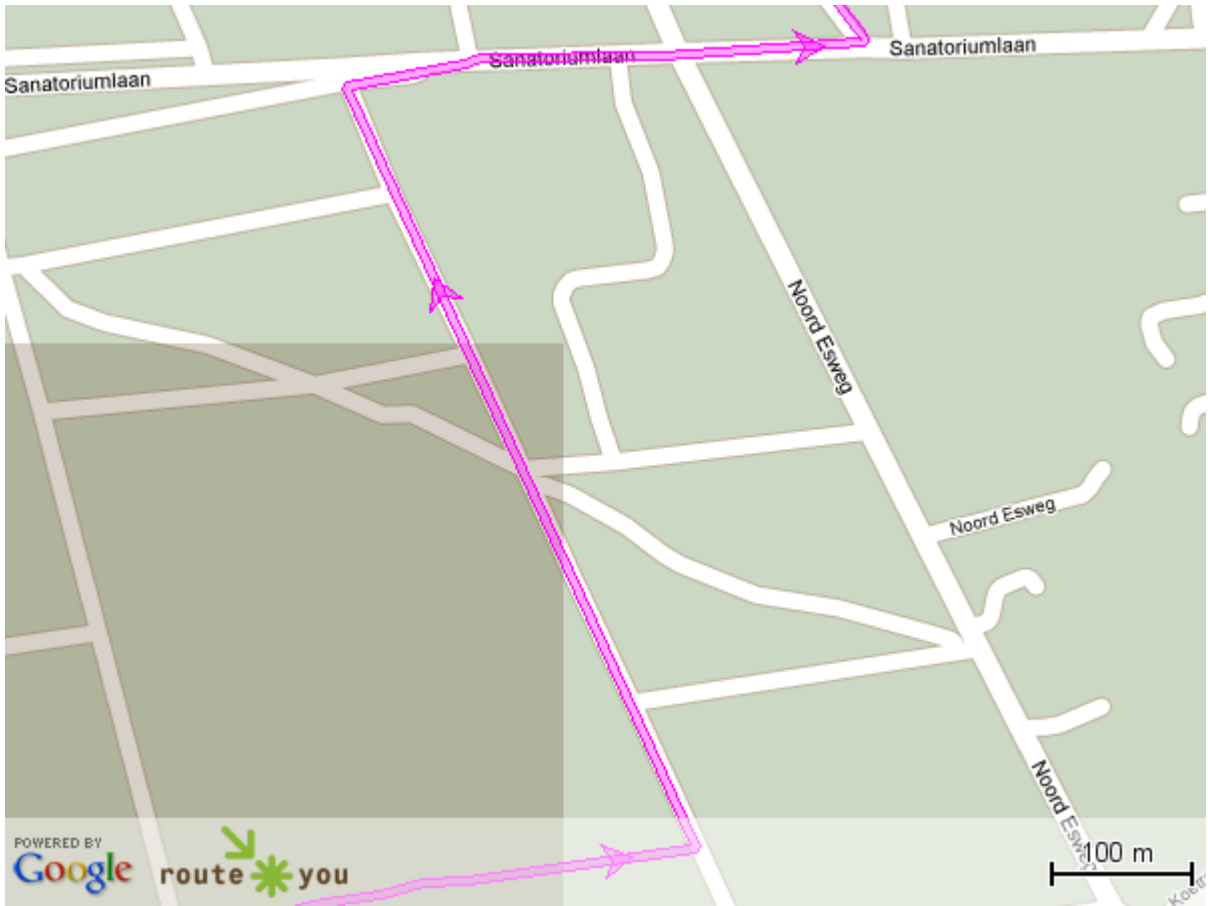
Wandelen door Twente.

Dwalen over de Sallandse Heuvelrug, 15 km

De start van deze 15 km lange wandeltocht begint bij de kerk van Haarle aan de Kerkweg. Het dorp Haarle is te vinden aan de N35 (Almeloseweg) tussen Raalte en Nijverdal. Rijd hier de Molenweg af en u ziet de contouren van de kerk van Haarle al voor u. Bij punt 44 vind u een zelfbedieningsterras met o.a. koffie en koek, tel. 0548 595203.

We lopen in de omgeving van het Jachtslot Sprengenberg. De Sallandse Heuvelrug is bedekt met bossen en uitgestrekte heidevelden. Het is een wandeling met een pracht aan natuurschoon, wees hier zuinig op. Omdat we door het gebied van de Schotse hooglanders komen mogen helaas onze trouwe viervoeters niet mee.

- 1-Sta met de rug naar de kerk a/d Kerkweg.
- 2-Ga RECHTS-AF terug naar de Molenstraat.
- 3-Op de Molenstraat gaan we RECHTS-AF, het dorp uit.
- 4-Ga LINKS-AF smal wandelpad in.
- 5-Aan het einde van dit pad gaan we RECHTS-AF.
- 6-Op de T-splitsing van breedzandpad met fietspad RECHTS-AF, naar de informatie schuur.
- 7-Direct na de Informatie schuur LINKS-AF, Sprengengerweg.
- 8-Op kruising van paden gaat u RECHTDOOR.
- 9-LET-OP, bij de overgang van oude naar jonge laanbomen, gaat u RECHTS-AF, (HEIDEPAD).
- 10-Bij de slagboom LINKS-AF, de van Heekweg.
- 11-Blijf deze weg met gravelfietspad volgen tot voorbij bocht naar links.
- 12-Links van u ziet u het Jachtslot Sprengenberg.

Jachtslot Sprengenberg

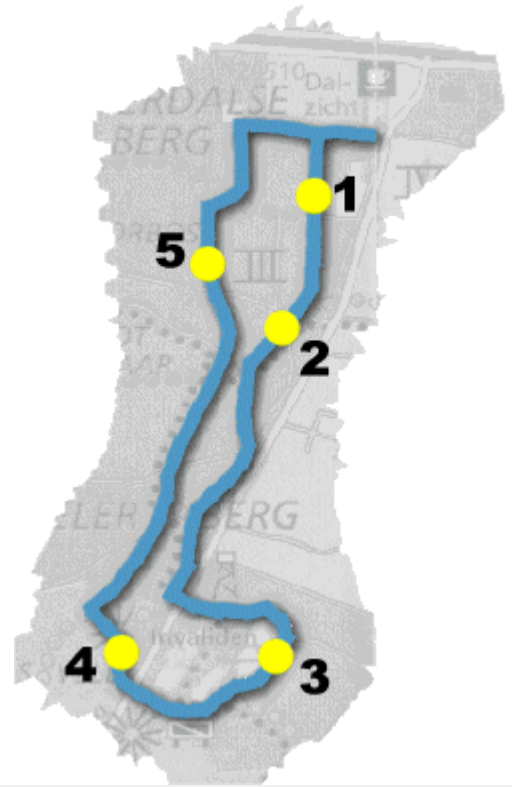
Het oorspronkelijke jachtslot is de 8- kantige koepel uit 1898. De toren werd in 1903 ook door Van Wulfften Palthe gebouwd. Het gebouw is nu eigendom van stichting Huis Bergh en wordt door de nazaten gebruikt als vakantiewoning.

- 13-Als u het Jachtslot bent gepasseerd, gaat u vlak voor het bankje RECHTS-AF het bos in.
- 14-Op splitsing RECHTS-AF, volg de licht groene route. Even verderop buigt die route niet meer af maar gaat door naar de Oude Deventerweg. Groen gaat dan rechts en deze route links.
- 15-LET-OP, waar de Oranje route rechts afbuigt, gaat u RECHTDOOR.
- 16-Bij de slagboom gaat u LINKS-AF, Oude Deventerweg.
- 17-LET-OP, 100 METER voorbij het weiland gaan we LINKS-AF, het bos in.
- 18-We komen nu in het gebied van de Schotse hooglanders.
- 19-LOOP RUSTIG DOOR, GENIET VAN HUN STATIGHEID, LAAT ZE MET RUST.
- 20-Blijf het graspad plm 800 METER volgen.
- 21-Op de T-splitsing gaan we nu RECHTS-AF, het bos in.
- 22-Het pad buigt af naar LINKS, blijf dit pad volgen.
- 23-Op de T-splitsing gaan we LINKS-AF.
- 24-U passeert de waterplas recht voor u, en volg de weg naar RECHTS.
- 25-Het pad buigt af naar LINKS, blijf dit pad VOLGEN (waterplas aan uw linkerhand).
- 26-Op de T-splitsing LINKS-AF (waterplas aan uw linkerhand).
- 27-Na SCHERPEBOCHT naar RECHTS, komt u bij een Y-SPLITSING.
- 28-Op deze Y-SPLITSING, RECHTS aanhouden.
- 29-Op de T-splitsing gaan we RECHTS-AF.
- 30-LET-OP kruising van wegen gaan we SCHUIN naar LINKS.
- 31-Volgende kruising RECHTDOOR.

- 32-Na 150 METER gaan we RECHTS-AF, brede Graslaan in.
- 33-Einde van deze laan is een T-splitsing voor een BOUWLAND.
- 34-Bij dit BOUWLAND gaan we LINKS-AF.
- 35-We verlaten het gebied van de Schotse hooglanders.
- 36-U komt nu op een breed pad met een gravelfietspad, ga hier LINKS-AF.
- 37-Op 500 METER, bij een Y-Splitsing steken we SCHUIN RECHTS-AF de laan in.
- 38-Kruising halverwege de laan RECHTS-AF de heide op.
- 39-Op ca 450 METER, op een T-splitsing, LINKS-AF.
- 40-Nu het eerste pad RECHTS.
- 41-Het pad buigt naar LINKS.
- 42-Pad gaat schuin naar LINKS, blijf dit pad volgen.
- 43-Kruising met bankje ga LINKS-AF, de laan in.
- 44-Bord " VERBODEN TOEGANG" "prive terrein", ga RECHTS-AF. (Linksaf na 150 m. een zelfbedieningsterras met o.a. koffie en koek. Ga daarna terug en vervolg route.)
- 45-Loop voorbij de slagboom RECHTDOOR.
- 46-Bij bankje ga RECHTS-AF de eikenlaan in.
- 47-Kruising LINKS-AF.
- 48-Volgende kruising RECHTS-AF, de laan in.
- 49-Einde v/d laan T-splitsing ga LINKS-AF.
- 50-Slagboom RECHTS-AF richting kruising
- 51-Steek de Bergweg Haarle , RECHTOVER.
- 52-Het eerste pad naar LINKS, volg de Groene route.
- 53-U komt nu langs de schaapskooi.
- 54-Einde pad ga LINKS-AF.(Oude Deventerweg).
- 55-Op plm 700 METER gaan we RECHTS-AF het smalle wandelpad in.
- 56-Dit is het wandelpad waar we in het begin van de tocht ook door zijn gelopen.
- 57-Einde wandelpad RECHTS-AF, Molenweg.
- 58-In Haarle bij de kerk gaan we LINKS-AF.
- 59-We komen terug bij de parkeerplaats.

De Noetselerbergwandeling

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

De Noetselerbergwandeling is een van de drie gemarkeerde wandelingen die starten bij het bezoekerscentrum [De Sallandse Heuvelrug](#) van Staatsbosbeheer. De wandeling is 4 km lang en gemarkeerd met blauwe paaltjes. Het grootste deel van de wandeling loopt u door bossen. Uiteindelijk komt u op de top van de Noetselerberg. Vanaf daar heeft u een schitterend uitzicht. Daarna gaat het weer langzaam bergafwaarts tot u weer bij het Bezoekerscentrum uit komt. Het Bezoekerscentrum ligt aan de doorgaande weg Raalte-Nijverdal, vlak voor de bebouwde kom van Nijverdal. Op het parkeerterrein staat een bord met de verschillende wandelroutes er op. Dit is ook het vertrekpunt van deze route.

1 De Sallandse Heuvelrug is pas sinds het begin van deze eeuw bebost. De eeuwen daarvoor waren hier alleen uitgestrekte heidevelden. De meeste bossen zijn aangelegd door rijke textielabrikanten uit Twente. In het begin van deze eeuw waren de heidevelden voor een appel en een ei te koop. De moderne uitvinding van de kunstmest maakten de schapen en dus ook de heidevelden overbodig. De bossen werden aangeplant voor het hout, maar zeker ook voor het plezier van de textielbaronnen, het plezier van de jacht op grootwild. De bossen waar u nu doorheen loopt zijn duidelijk veel jonger. De oudere bossen bestaan meestal uit één soort naaldboom, de stammen strak in het gelid. Hier staan naald- en loofbomen kris kras door elkaar heen.

2 **W**andelend door het bos zult u enkele keren een gietijzeren deksel tegenkomen op een betonnen voet. Dit zijn ongeveer 55 meter diepe waterputten. Op deze diepte wordt grondwater opgepompt. De Sallandse Heuvelrug heeft een belangrijke functie in de drinkwatervoorziening van Salland. Regenwater zakt door het zand en grind van de Heuvelrug vrij gemakkelijk naar beneden. Het zand werkt als een filter. Het water dat hier opgepompt wordt, heeft een prima kwaliteit.

3 **K**notwilgen kennen we allemaal. De grillig gevormde bomen die u nu ziet zou je knoteiken kunnen noemen. De uitlopers werden steeds, als ze dik genoeg waren, afgezaagd. De boeren uit de omgeving gebruikten de stammen als brandhout en als timmerhout. Van de bast werd run gemaakt. Run is een stof die noodzakelijk was om leer te looien. De leerlooiers maalden de eikenschors en lieten de snippers daarna in water weken. In dit bad werden de huiden ondergedompeld. Aan de voet liepen de eiken steeds opnieuw uit. De eiken worden nu niet meer geknot. De nieuwe loten zijn uitgegroeid tot volwassen stammen.

De top van de Noetselerberg ligt 57,5 m boven NAP. Naar het oosten heeft u een schitterend uitzicht over Twente. Het uitgestrekte heidegebied aan de westkant is de Haarlerberg en de Koningsbelten. In het midden van het heidegebied lag een bos. Nog niet zo lang geleden is dit gekapt. Als u goed kijkt ziet u op regelmatige afstand van elkaar de boomstronken nog. Dit is het leefgebied van de grootste korhoenpopulatie van Nederland. De grootste van Nederland, toch leven hier slechts zo'n 50 korhoenders. Om de korhoenders een groter leefgebied te geven, is de heide uitgebreid.

5

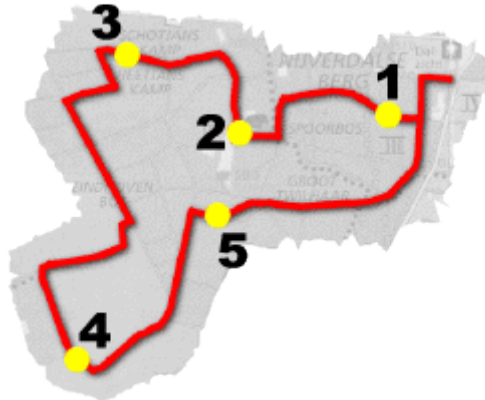
verrotte hout groeien.

Let op de terugweg goed op de bomen om u heen. Niet te missen zijn de ruim honderd jaar oude beuken en eiken. Bij de jongere bomen kunt u goed zien dat naaldbomen snelle groeiers zijn. Ze toornen hoog uit boven de even oude loofbomen. Boswachter, wat een rommeltje. Waarom ruimen jullie al dat dood hout niet op in het bos? Staatsbosbeheer streeft naar een meer natuurlijk bos. Niet alleen worden er verschillende boomsoorten aangeplant. Het dode hout dient als voedsel voor bijvoorbeeld schimmels en insecten. Kom in de herfst nog maar eens terug. U zult zien hoeveel paddestoelen op het half

De Twilhaarwandeling

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

De Twilhaarwandeling is de langste van de drie wandelingen vanaf het bezoekerscentrum [De Sallandse Heuvelrug](#) in Nijverdal. De Twilhaarwandeling is 7 km. De route is aangegeven met rode paaltjes. De wandeling is heel afwisselend. U wandelt door verschillende soorten bos. Onderweg komt u langs een schaapskooi en een vastgelegde zandverstuiving. Een deel van de wandeling gaat over de heide.

Het Bezoekerscentrum ligt aan de doorgaande weg Raalte-Nijverdal, vlak voor de bebouwde kom van Nijverdal. Op het parkeerterrein staat een bord met de verschillende wandelroutes erop. Dit is ook het vertrekpunt van deze route.

De Sallandse Heuvelrug is voor het grootste deel bebost. Toch zijn de meeste bossen nog niet zolang geleden aangeplant. Tot het einde van de vorige eeuw waren hier vooral heide en zandverstuivingen te vinden. De komst van de kunstmest maakte de heide overbodig. De bossen waren uitsluitend productiebossen. De bomen moesten gedijen op de onvruchtbare grond en zo snel mogelijk groeien. Overall werd de grove den aangeplant. De grove den is nu nog steeds de meest voorkomende boom in Nederland. Eigelijk zijn dit geen bossen maar bomenakkers. De bomen worden allemaal tegelijk omgehakt en het bos wordt opnieuw aangeplant. Breekt er een ziekte uit dan zijn alle bomen tegelijk aangetast. Als u tijdens uw wandeling goed om u heen kijkt, dan ziet u dat de bomenakkers steeds meer verdwijnen. Het bos wordt natuurlijker. De bossen worden niet meer in een keer gekapt. Let onderweg maar eens op: De bomen met een stip op de stam zijn aan de beurt om gekapt te worden. Nu staan er verschillende boomsoorten van verschillende leeftijden door elkaar heen. Als onderbegroeiing zijn struiken aangeplant. Deze bossen zijn minder gevoelig voor wind en ziekten. Door de afwisseling is het dierenleven en de plantengroei veel rijker.

2

Laat u niet voor de gek houden. De schaapskooi van het Twilhaar is pas gebouwd in 1977. De schaapskudde is hier niet lang geweest. Tegenwoordig wordt de heide op de Heuvelrug veel grootschaliger onderhouden. Grote plagmachines hebben het werk van de schapen overgenomen. Ter herinnering aan de kudde worden in de weilanden om de schaapskooi heen nog enkele schapen gehouden. Het ras is nog hetzelfde: het Veluws heideschaap. Misschien heeft u geluk en is de schaapskooi vandaag geopend. Anders probeert u maar via de raampjes naar binnen te kijken. De schaapskooi is een echte potstal. De vloer ligt ruim een meter onder het maaiveld. De schapenmest, gemengd met heideplaggen werd hier verzameld. Eeuwenlang hebben de boeren op de zandgrond zo hun akkers vruchtbaar gemaakt.

3

In het bos liggen allemaal kleine heuveltjes. U loopt nu door een voormalige zandverstuiving. Zandverstuivingen ontstonden doordat de boeren uit de omtrek te veel plaggen staken of teveel schapen lieten grazen. Het zand kwam los te liggen en waaide weg. Met een beetje pech waaide dit zand over de akkers. Deze zandverstuiving is vastgelegd door de aanplant van grove dennen.

4

U loopt nu over het heideterrein van de Haarlerberg. De kale top voor u heeft dezelfde naam. Daarachter ligt de Kleine Koningsbelt. Na de ijstijd zijn deze toppen hoger geweest. De natuur bouwt op maar breekt ook weer af. De erosie van de heuvelrug gaat altijd door. Wijk straks even van het pad en loop in plaats van links af, even een stukje naar rechts, de Haarlerberg op. Het water dat de heuvel afstroomt kan diepe geulen uitschuren. Op deze plaats kunt u goed zien dat de Heuvelrug uit zand en grind bestaat: Materiaal dat eerst door rivieren naar Nederland is gebracht en later door het landijs is opgestuwd. Nu is het weer de beurt aan het regenwater.

5

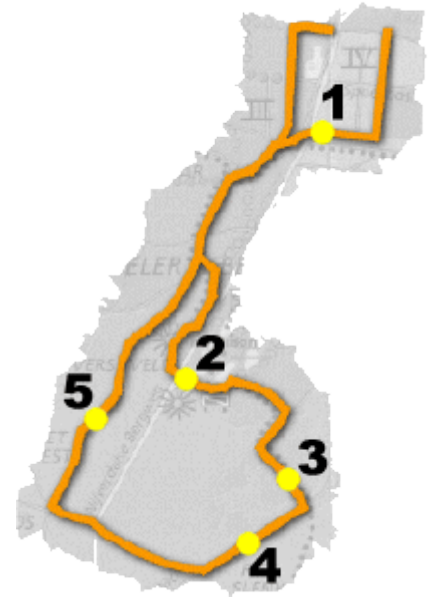
De Heuvelrug bestaat niet alleen uit zand en grind. Hier en daar komen leemlaagjes voor. Leem laat slecht water door. Soms ligt dit leem vrij dicht aan het oppervlak. De plantengroei past zich aan deze situatie aan. Het opvallendst zijn de pitrussen. De harde, ronde, spitstoelopende en fijngestreepte stengels vallen goed op. Een vreemde naam? Nee hoor. Breek maar een stengel af en kijk wat er binnen in zit. Als u het omhulsel eraf haalt, blijft er een lang wit lont over. Hang deze lont in een bakje olie en klaar is uw olielamp, een lamp met een pit van pitrus.

De Rietslenkwandeling

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

De Rietslenkwandeling start bij het bezoekerscentrum [De Sallandse Heuvelrug](#) van Staatsbosbeheer. De wandeling is 6,5 km lang. Oranje paaltjes wijzen u de weg. De wandeling gaat door bossen, langs jeneverbesstruwelen en over uitgestrekte, glooiende heidevelden. Het Bezoekerscentrum ligt aan de doorgaande weg Raalte-Nijverdal, vlak voor de bebouwde kom van Nijverdal. Op het parkeerterrein staat een bord met daarop de andere wandelroutes, de Twilhaar- en de Noetselerbergwandeling.

1 Tijdens u wandeling passeert u twee maal de verharde weg over de Sallandse Heuvelrug van Nijverdal naar Holten. In de volksmond wordt deze weg de toeristenweg genoemd. Rond 1960 was deze verbinding nog een rulle, onverharde zandweg. Wat waren wij allemaal trots op ons autootje. Op zondagmiddag gingen we toeren. In de auto over de Sallandse Heuvelrug. Wie had toen kunnen bedenken dat we dat enkele decennia later met duizenden tegelijk gingen doen. Om de natuur, en zeker de korhoenders, te besparen is de Toeristenweg 's nachts en 's morgens tot 9.00 uur afgesloten. In de zomer is er een extra busverbinding tussen Holten en Nijverdal.

2 Boven op de top van de Haarlerberg, 57,5 m boven NAP, heeft u een schitterend uitzicht over de omgeving. U kijkt uit op het heidegebied van de Haarlerberg. Heide is cultuurgrond. Doordat vroeger de heide regelmatig begraaft werd door schapen en de boeren uit de omtrek plaggen staken, had het bos geen kans. Staatsbosbeheer doet er alles aan om de heide, zij het kunstmatig, in stand te houden. Als u goed kijkt, ziet u kale plekken in de heide. Hier heeft Staatsbosbeheer de heideplaggen machinaal weggehaald. Het heeft blijkbaar resultaat. Waar al wat langer geleden geplagd is, is de heide teruggekeerd.

3 Het pad zoekt slingerend een weg naar

beneden. U loopt dwars door jeneverbesstruwelen. De naam zegt het al, de jeneverbes gaf vroeger smaak aan de jenever. De kleine besjes worden wel nog gebruikt bij de bereiding van zuurkool. Kijk uit: de jeneverbes is een beschermde plant. De jeneverbes ontkiemt alleen in heel schraal zand, bijvoorbeeld in een zandverstuiving. Zure regen is een van de redenen waardoor de jeneverbes bedreigd wordt.

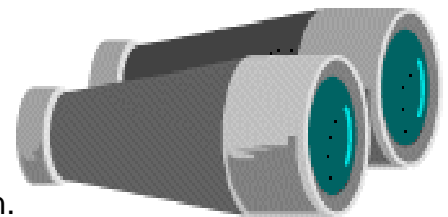
4 Nu gaat het pad weer omhoog, Aan uw

linkerkant ligt de Rietslenk. De naam is overigens verkeerd gekozen. Een slenk is langs breuklijnen naar beneden is gezakt. De Rietslenk echter is een droog dal. Droge dalen zijn ontstaan na de ijstijd. Langzaam werd het warmer, maar de ondergrond van de Sallandse Heuvelrug bleef nog lang bevroren. Eerst ontdooidde het oppervlak. Regen en smeltwater zochten een weg naar beneden. Het resultaat was een modderstroom die diepe dalen uitschuurde. Nu zakt de regen meteen de grond in. vandaar dat in de dalen geen beekje stroomt: droge dalen dus.

5 De boswachter wil dat u alles ziet. Sta daarom even stil bij de paal links van de weg.

Bovenin is een gat geboord. Als u hier doorheen kijkt ziet u bij helder weer de Luttenberg liggen. De Luttenberg is een geïsoleerd gedeelte van de Sallandse Heuvelrug. Met enig geluk kunt u Zwolle zien. De kale toppen van (links) de Kleine Koningsbelt, 70 m, en (rechts) de Haarlerberg, 63,2 m, liggen er ongenaakbaar bij. Eeuwenlang is dit beeld onveranderd gebleven.

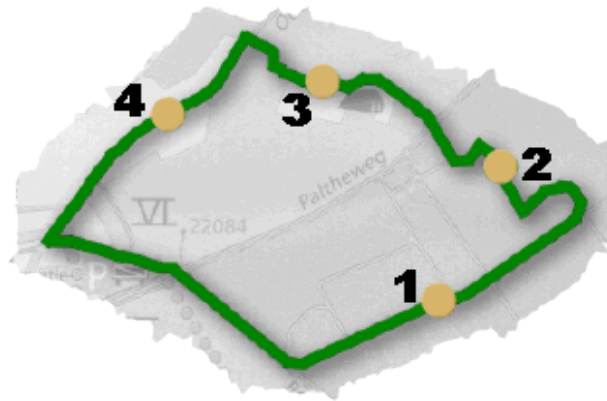

De terugweg gaat door het bos naar beneden. Als u nog tijd over heeft moet u beslist een bezoek brengen aan het [bezoekerscentrum](#).

De Haarlerberg en Enkwandeling

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

Deze 4 km lange wandeling start bij het parkeerterrein van de Informatieschuur De Pas van [Natuurmonumenten](#). Het is een korte, afwisselende wandeling door het bos en langs de Haarlerenk. De route is gemarkeerd door paaltjes met een groengeschilderde kop.

Naar Haarle rijdt u via de weg Nijverdal-Raalte. Vanaf Raalte neemt u de tweede afslag naar Haarle. Komt u vanaf Nijverdal dan slaat u bij de eerste afslag Haarle af. U rijdt door het dorp heen. Ongeveer 400 m na de bebouwde kom ligt boerderij De Pas aan uw linkerhand. U slaat hier links af, de Paltheweg in. Na 300 meter ligt aan de rechterkant de parkeerplaats.

De Pas

Het vertrekpunt van de twee wandelroutes op de Sprengenberg is steeds het parkeerterrein bij de Informatieschuur van boerderij De Pas van Natuurmonumenten. Tegenover de boerderij staan enkele knotlindes. Achter deze bomen heeft een herberg gestaan. De Oude Deventerweg was vroeger een belangrijke doorgaande verbinding. In deze herberg vonden altijd de jaarvergaderingen, de "holtsprake", van de Marke van Haarle plaats. Tot het einde van de vorige eeuw waren de boeren binnen een Marke georganiseerd. De grond binnen de Marke werd gemeenschappelijk gebruikt.

1

Een kronkelend pad

Het eerste deel van de wandeling loopt u door de bossen. U wandelt enkele honderden meters langs een zandweg. Daarna slaat u linksaf. De weg die u de komende 2 km blijft volgen gaat kriskras door de bossen heen. Soms is het pad wat breder, een enkele keer zelfs heel smal. Op één plek heeft u een uitzicht over de heide van de Koningsbelt. Een afwisselende route.

2

De Marke Haarle

De bossen zijn allemaal pas in deze eeuw geplant. Dit gebied was voor die tijd heide. De boeren van de Marke Haarle lieten hier hun schapen grazen. Hierdoor kreeg het bos geen kans. De schapen vreten de jonge scheuten iedere keer weer kaal. Schaapskudden zijn er nauwelijks meer. Alle heide in Nederland wordt kunstmatig in stand gehouden. Verspreid in het bos staan behoorlijk forse eikenbomen. De naaldbomen er omheen groeien veel sneller. Deze bomen zijn dus blijven staan bij de aanplant van dit bos.

3

De schaapskooi

Deze schaapskooi is slechts 10 jaar in gebruik geweest. Rond 1960 verdiende hier een herder nog zijn karige boterham. De schapen graasden op de heide van de Koningsbelten.

4

De Haarler enk

U wandelt nu weer op de Oude Deventerweg. De weg loopt geleidelijk omhoog over de Haarler Enk. Dit was de gemeenschappelijke akker van de boeren van de Haarler Marke. In die tijd hadden de boeren allemaal schapen. Overdag graasden de kuddes op de heide. Ieder avond werden de schapen op stal gezet. Op de bodem van de stal, de potstal, spreiden de boeren eerst een laag heideplaggen uit. Als deze plaggen doordrenkt waren met mest, bracht men een volgende laag op. Dit ging zo ieder keer door, totdat de schapen letterlijk met hun kop tegen de balken stonden. In het voorjaar werd dit mengsel van schapenmest en heideplaggen op het land uitgestrooid. Het resultaat van eeuwenlange bemesting ziet u om u heen: De Haarlerenk ligt duidelijk hoger.

Houtwallen

Kenmerkend voor een enk is de bolle vorm. Vanuit het midden van de akker werd de mest op het land gebracht. De enk werd begrensd door houtwallen. Door deze houtwallen konden schapen, maar ook het wild, moeilijker op de akker komen. De bomenrij aan uw rechterhand is een restant van deze houtwal.

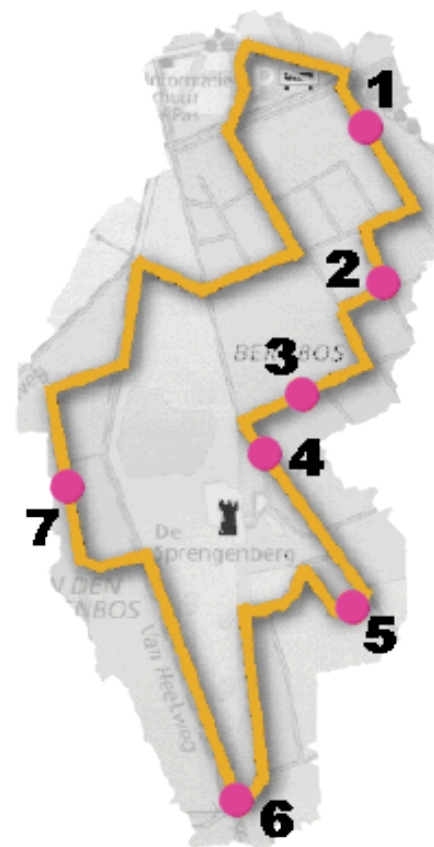

Deze manier van landbouw, het heide-poststalsysteem, bleef in gebruik tot het einde van de vorige eeuw. De Marken werden ontbonden en de heidevelden verkocht. De onvruchtbaarste gedeelten werden opgekocht door kapitaalkrachtige burgers. Op de Sallandse Heuvelrug waren dit meestal textielbaronnen uit Twente. Op de oude heidevelden werden uitgestrekte productiebossen aangelegd.

Een kleurige berm

Een deel van de Haarlerenk is in bezit van Natuurmonumenten. Natuurmonumenten beheert deze akker zoals vroeger: met dierlijke mest en zonder bestrijdingsmiddelen. Meestal wordt er rogge en haver verbouwd. Kom hier zeker in de zomer eens wandelen. Korenbloemen, klaprozen en het akkerviooltjes zorgen voor een kleurige berm.

Sprengenbergwandeling

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

De Sprengenbergwandeling is ongeveer 6 km. De wandeling start bij het parkeerterrein van de Informatieschuur De Pas van Natuurmonumenten. Het is een zeer afwisselende route. U wandelt door verschillende soorten bos, over de heide en door het landgoed Sprengenberg. De route is gemarkeerd door paaltjes met een oranje kop. Onderweg vindt u voorbij punt 5 een zelfbedieningsterras met o.a. koffie en koek tel. 0548-595203

Naar Haarle rijdt u via de weg Nijverdalen-Raalte. Vanaf Raalte neemt u de tweede afslag naar Haarle. Komt u vanaf Nijverdalen dan slaat u bij eerste afslag Haarle af. U rijdt door het dorp heen. Ongeveer 400 m na de bebouwde kom ligt boerderij De Pas aan uw linkerhand. U slaat hier links af, de Paltheweg in. Na 300 meter ligt aan de rechterkant de parkeerplaats.

Informatieschuur Natuurmonumenten

Het vertrekpunt van de twee wandelroutes op de Sprengenberg, de andere route is de [Haarlerbergwandeling](#), is steeds het parkeerterrein van boerderij De Pas van Natuurmonumenten. De Informatieschuur passeert u aan het einde van de route. Als u geluk heeft, is de schuur open. Binnen is een kleine expositie ingericht over het gebied waar u straks doorheen gaat wandelen.

1

Onvruchtbare zandgrond

Links en rechts van het bospad waar u over loopt groeit heide, struikheide. Heide groeit alleen op voedselarme grond. Dit gegeven heeft de toekomst van de Sprengenberg bepaald. Meer dan honderd jaar geleden was dit hele gebied heide. De speelde een belangrijke rol in de landbouw op de onvruchtbare zandgronden. Het was het graasgebied van de schaapskudden. De schapen zorgden voor mest. Zonder mest geen goede oogst. De opkomst van de kunstmest maakte de heide overbodig. In korte tijd werd bijna alle heide ontgonnen. De slechtste stukken bleven echter over. Zeker de Sallandse Heuvelrug. Deze grond was niet alleen erg onvruchtbaar maar door zijn hogere ligging ook meestal te droog voor de landbouw.

2

Textielbaronnen

Textielbaronnen uit Twente zagen hun kans schoon en kochten de uitgestrekte heidegebieden. Voor een deel als belegging. Door de snelle groei van de Limburgse steenkoolmijnbouw in het begin van deze eeuw was er een tekort aan stuthout. Om aan deze vraag te voldoen werden de meeste heidegebieden met naaldbos beplant. De textielbaronnen legden grote landgoederen aan en lieten riante landhuizen bouwen. Het gebied waar u doorheen loopt, is rond 1900 aangekocht door de heer Van Wulfften Palthe uit Almelo. Straks komt u langs de villa die hij hier in 1903 liet bouwen. De toren is al van veraf zichtbaar. Boven in de toren was een sterrenobservatorium. Let straks ook even op de windvaan. Dit is, heel toepasselijk, een korhoen.

3

Fraaie lanen

De bossen zijn zo economisch mogelijk aangelegd. Grote rechte vakken, doorsneden met haaks op elkaar staande wegen. De allure van een landgoed vraagt echter meer. Het pad waar u over loopt, wordt begeleid door rododendrons, een teken dat u de villa nadert. De allure van een landgoed ondergaat u vooral bij de wegen die naar het landgoed leiden. Zo moet het honderd jaar geleden bedoeld zijn geweest: lanen met forse, hoge beukenbomen.

4

Het heksenhuisje

De tuinen rond de villa zijn helaas niet toegankelijk. De tuin links van de weg mag u wel in. Vroeger was hier een rododendronkwekerij. Verscholen achter enkele hoge rododendrons ligt een klein huisje. In de volksmond het heksenhuisje genoemd. De werkelijkheid is helaas prozaïscher: dit is een badhuisje geweest. Voor het badhuisje lag een vijver. Leemlagen in de ondergrond hielden op natuurlijke wijze het water tegen. De bomen en struiken die hier staan, gebruiken echter zoveel water dat de vijver droog staat.

5

Palthetorentje

Voor u ligt het uitgestrekte heidegebied van de Sprengenberg. Dit is het leefgebied van de korhoenders. In het broedseizoen, 15 maart tot 15 juli, is de Sprengenberg afgesloten. Als u hier wandelt buiten dit seizoen, neem dan even de moeite om de Sprengenberg op te lopen. Volg het zandpad en houd links. Dit pad loopt omhoog. Vanaf de Sprengenberg heeft u een schitterend uitzicht over de heide. Het Palthetorentje komt net boven de bomen uit.

6

Schotse Hooglanders

Ga terug naar de route, het pad volgend rondom de villa. U loopt langs de heide en komt uit bij een zelfbedieningsterras met koffie en koek, slaat daarna linksaf, de laan in. De weg loopt steeds geleidelijk naar beneden totdat u bij de Van Heekweg uitkomt. Aan de overkant is een hek met een wildrooster. In dit gebied grazen Schotse Hooglanders van de [Stichting Mens en Natuur](#). Deze grote, stoere grazers worden hier ingezet om de heide in stand te houden. Het loont de moeite om een korte omweg te maken door dit gebied. Hier bevinden zich onder andere enkele kleine vennetjes.

7

Spreng

De terugweg blijft u langs de voet van de Sprengenberg lopen. Spreng is een ander woord voor bron of beekje. Regenwater zakt gemakkelijk door het zand en grind van de Sprengenberg de grond in. Leemlaagjes kunnen, zoals u deze wandeling al eerder geleerd heeft, dit water tegenhouden. Waar deze leemlagen aan het oppervlak komen kan een bron, een spreng, ontstaan. In het bos waar u nu doorheenloopt, liggen blijkbaar van deze bronnetjes. Onder de bomen groeien veel mossen en varens. Langs de bermen ziet u regelmatig polletjes pitrus staan.

Bent u op onze suggesties ingegaan? De Sprengenberg beklommen en ook nog de Hooglanders bezocht? Dan heeft u voor vandaag genoeg gewandeld.

Een wandeling door het Wierdense Veld (7 km)

Let op: Deze route is al enkele jaren oud. De situatie kan hier en daar veranderd zijn.

Deze wandeling van 7 kilometer door het Wierdense Veld is alleen voor de liefhebber. U doorkruist twee maal het gebied. De weg is lang en recht, kaarsrecht. Een saaie wandeling dus. Of niet? Helemaal niet. Ga 's morgens in alle vroegte naar het Wierdense Veld. Geniet van de zonsopgang. Natuur zover als u kunt kijken. Stilte. Zo moet een groot deel van Nederland er 100 jaar geleden uit gezien hebben. (Een tip: Denk de hoogspanningsleiding die het Wierdense Veld doorkruist weg en vergeet het moment dat het boemeltreintje Zwolle-Enschede langs komt.)

De schaapskooi

Met uw kinderen kunt u beter alleen een bezoek aan de schaapskooi brengen. Daarvoor rijdt u eerst rechtdoor tot aan de bebouwde kom Hulslen. Houd rechts aan. Als u daarna De Zuidelijke Hoofddijk blijft volgen, ligt de schaapskooi na ongeveer een kilometer aan uw rechterhand. Vanaf de schaapskooi kunt u dan een stuk het Wierdense Veld in wandelen.

Kwelwater

Het Wierdense Veld is een veengebied. Duizenden jaren geleden lag het gebied helemaal onder water. Het gebied ligt laag ten opzichte van de Sallandse Heuvelrug. De stuwwal vangt veel regenwater. In het Wierdense veld komt dit regenwater als kwelwater naar boven.

Langs de oevers groeiden riet en zeggen. Een kenmerkende plant als de krabbescheer vormde drijvende tapijten op het water.

Dood plantenmateriaal zakt naar de bodem. Onder water kan er geen zuurstof bij en het organisch materiaal vergaat nauwelijks. Op de bodem van het meer vormt zich een laagveenpakket. Verlanding wordt dit proces genoemd. Na verloop van tijd is het meer veranderd in een ondoordringbaar moeras. Bomen en struiken krijgen dan een kans.

De laatste hindernis

In de bewoningsgeschiedenis van Nederland zijn de moerassen de laatste hindernis. De boeren uit de omliggende dorpen hebben het nauwelijks toegankelijke Wierdense Veld dan ook eeuwen links laten liggen. Maar niet helemaal. Op onze wandeling zien we sporen van het afgraven van veen. Het veen werd te drogen gelegd. De in die tijd kostbare brandstof turf was het resultaat. De plassen in het Wierdense veld zijn door het afgraven van veen ontstaan.

Vergrassing tegengaan

Op de drogere delen van het Wierdense Veld wordt het bos gekapt en laten de boeren hun schapen grazen. De heide gaat overheersen. Sinds het einde van de jaren zeventig zorgt de schaapskudde van Landschap Overijssel ervoor dat de heide instant blijft. Vergrassing en berkenopslag wordt op deze manier tegengegaan.

Hoogveen

Na verlanding kan de veenvorming doorgaan. Door regenwater blijft het gebied drassig. Het veenmos ziet dan zijn kans schoon. Dit plantje kan heel goed water vasthouden. Zo weet het mos ook een droge tijd te overleven. Metersdikke pakketten veenmos kunnen boven het landschap uitgroeien. Ook hoogveen is uitstekend geschikt om turf te maken. Het meeste hoogveen in het Wierdense veld is afgegraven. De lage bulten die links en rechts van de weg liggen zijn resten van deze ontginning.

Eldorado

Het Wierdense Veld is ruim 400 ha. Groot genoeg om een waar vogeleldorado te zijn. Voor de vogelaars een opsomming: Leeuwerik, boompieper, geelgors, tapuit, roodborsttapuit, torenvalk, klapekster, tureluur, watersnip, patrijs, scholekster, kievit, torenvalk, buizerd, slobend en taling.

De wandeling zit er weer op.